סדר התפילה · הגדה · מפרשים

פה אחד על הגדה של פסח

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פה אחד על הגדה של פסח

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פה-אחד-על-הגדה-של-פסח/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

מגיד 4
הא לחמא עניא 4
מה נשתנה 5
עבדים היינו 6
מעשה שהיה בבני ברק 8
כנגד ארבעה בנים 10
מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו 13
ארמי אבד אבי 19
עשר המכות 25
דיינו 26
פסח מצה ומרור 30
חצי הלל 32
ברך 33
שפוך חמתך 33
הלל 33
מסיימים את ההלל 33
מזמורי הודיה 36

מגיד

הא לחמא עניא

פסקה ג

קונטריס קטן זה שמו **פה אחד** פ"ה ר"ת פירוש הגדה ושמי וכינויי מטמין ברמ"ז והוא באח"ד. והוא פירוש מועט הלא מזער מיכא ציבחר ורחמין למבעא השתא צלות"י מצלתינ"ן מרח"ם משחר: הוא ברחמיו יעזרנו עד דבר כבוד שמו יורנו בדרך יבחר, אמר יאמר העבד חסף די פחר. במתא שמאי חיים יוסף דוד אזולאי ס"ט

הא לחמא עניא די ס"ת גימטריא אחד כי על ידי שעבוד מצרים קבלנו אלהותו יתברך ותורתו הקדושה וזכינו דכתי' ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ:

כל דכפין ייתי ויכול. השתא הכא וכו'. אפשר במ"ש הגאון מהר"ר נפתלי כ"ץ משם המקובלים דכאשר האדם מקבל עליו להשפיע לעניים נפתח שער רחמים בשמי' להריק לו ברכה קודם שיתן וזהו כי פתוח תפתח והאריך בזה. ואפשר שכונתו כל דכפין וכו' וכך אני עושה שנה זו כאן ולשנה הבאה אני מקבל לעשות כך בארעא דישראל ובקבל' זו נפתחים שערי רחמים וירחם עלינו כי השתא הכא עבדי לשנ"ה בארעא דישראל בני חורין ומה גם דבזכות הצדקה מתקרבת הגאולה:

והגאון מהר"ר העשל ז"ל פירש דבתחילה קאמר השתא הכא לשנה הבאה בארע' דישראל לסברת ר' יהושע דבניסן עתידין ליגאל והוא גאולה שלימה. וכלפי ר' אליעזר דבתשרי עתידין ליגאל ובודאי יהיה כמצרים דששה חדשים קודם היו בטלים מעבודתם וה"נ לר"א לא אפשר דהגאולה בתשרי שנה זו דא"כ עתה היה צריך אתחלתא דגאולה להיו' בטלים ולא חזינן כהאי סימנא לז"א השתא הכא עבדי לשנה הבאה בני חורין דיתחיל מניסן שנתבטל מהעבודה ובתשרי תהיה הגאול' ומש"ה אמר לשנה הבאה בני חורין שנתבטל העבוד' בניסן הבא ותהי' הגאולה בתשרי זהת"ד הביאם הגאון מהר"ש ז"ל נכדו בס' בנין אריאל אחר הפרשיות דף ל"ז וכתב עליו שהוא כפתור ופרח:

ובמטו מינייהו מלכי לשון בני חורין משמע חירו' גמור ולא יצדק על אתחלתא דגאול' וזאת שנית כי בנסחתנו כתוב בסוף לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין ואינו מתישב ותו לא הונח לומר דמספקא ליה הלכתא כמאן. דנסח זה אשרו וקיימוהו גאוני קמאי ונתפשט בישראל. ותו דאמרינן בעלמ' דאין הלכ' כר' אליעז' וכו' ואח"ך ראיתי שהרמב"ם הביא הנסח לשתא דאתיא בני חרי ע"ש:

וכלפי שאמרו כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח אפשר כמתלמד מדבר הרב הנז' דהמגיד בא לו דרך ארוכ"ה ואמר שתי חלוקות דהיינו בתחילה אמר השתא

הכא לשנה הבאה בארעא דישראל וכונתו כר' יהושע דבניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל וכדי שלא יטעה השומע דנקט מלתיה כר' אליעזר דבתשרי עתידין ליגאל ומניסן הקודם אתחלתא דגאולה וז"ש השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל דכיון דששה חדשים קודם אתחלתא דגאולה במקום בטל' העבודה דמצרים הכא דלא שייך תהיה ההתחלה כי רבים ילכו לא"י ואינה גאול' שלימ' עד תשרי לכן פי' דבריו שכונתו השתא הכא עבדי לשנ' הבא' בארע' דישראל בני חורין גאולה שלמ' כר' יהושע וכבר מתשרי הקודם בטל השעבוד ואתחלתא דגאולה ובניסן גאולה שלימה ויש עוד לצדד בזה:

ואפשר לומר במ"ש רבינו הרמ"ק ז"ל בס' גרושין סי' ז' משם רבו דגאולת מצרים היתה מצד השכינה ולא היתה גאולה שלימה שלא נשבתה הקליפה וכו' ע"ש וזה אפשר טעם דבמצרים לא זכו אלא לבחינת מצה שהיא בשכינה כמ"ש בזהר הקדוש. ובזה אפשר לומר שזה רמז הא לחמא עניא היא המצה די אכלו אבהתנא שלא זכינו אלא לבחינת מצה נוקבא שהגאולה היתה מצד השכינה. ולזה אנו אומרי' כל דכפין כי הצדקה הוא עילוי לשכינ' ויען שהית' גאולה מצד השכינ' לא הית' גאולה שלמה והיה גלות אח"ך וכמ"ש שם הרמ"ק ז"ל ולזה רחמין למבעא השתא הכא לשנ"ה בארעא דישראל וכו' ותהי' גאול' שלימ' מצד קב"ה כי הוא גואל ישראל:

מה נשתנה

פסקה ב

מה נשתנה הלילה הזה וכו'. מכאן תחילת ההגדה כי פסקת הא לחמא להזמין דכפין ודצריך. ועתה מתחלת ההגדה. ונראה דיען שנינו פ' ע"פ בבריתא ואם לאו הוא שואל את עצמו אמטו להכי תקון רבנן נסח שאלות אלו. ועבדי' היינו וכו' כאלו הוא שואל ומשיב ודברי הרא"ש בתשובותיו כלל כ"ד לפום ריהטא קשים וכבר כתבתי בזה בקונט' גאולת עולם ובקונט' טוב עין דף כ"א ע"ב ושם הבאתי תשוב' ס' בשמי' ראש דמיחסים אותו להרא"ש ושאר גדולים ע"ש: **והראשונים** פירשו בשאלות אלו ואוסיף נפך קצת לפי קיצורי. הנה השינויי' שיש בעולם הם תחת ארבעה סוגים למיניהם. יתיר. ואמרי' כל היתר כנטול דמי. והשני חליף. והשלישי חסיר. וג' אלה לבר מגופא. והד' שינוי בגוף וז"ש מה נשתנה הלילה הזו. מה להגדיל התמיהא. כלומר שכל מיני שנוי יש בלילה זו. שבכל הלילות אין אנו מטבלין וכו' והרי זה שינוי היתור. שבכל הלילות חמץ או מצה והליל' הזה כלו מצה והרי זה שינוי הוליד את חסר"ון כי הן מחסור לחם חמץ וז"ש שבכל הלילות אנו ברשותנו ואם רוצים לאכול חמץ ומצה אנו יכולים ואם נרצה א' מהם הוא בידינו ועתה הן נגרע וחסר יבאנו ואין אנו יכולים לאכול כי אם מצה. שבכל

הלילות שאר ירקות והלילה הזה מרור זה שינוי מסוג חליף ולא סגי אלא דמחליף טוב ברע כמו המחליף פרה בחמור. שבכל הלילות וכו' והלילה הזה כלנו מסובין. הוא שינוי בגוף שצריך להסב ומי שאינו מסב מצריכין אותו להסב. ועוד שינוי כי כעבד כאדוניו מסובין. והעבד ישראל נעשה אדון ואשתני גופא. הן הנה שינויים הרבה. עד כי כשל כח הסבל. ואנחנו לא נדע מה זה היה. והשיב עבדים היינו וכו' כאשר פירשו המפרשים:

עבדים היינו

פסקה ב

עבדים היינו לפרעה במצרים. יש לרמוז במ"ש הרב ש"ך ז"ל דפרעה הרע של קין והוא בגי' נחש עם הג' תיבות פרעה מלך מצרים בגי' נחש. ומשה רבינו ע"ה היה הבל ופרעה היה רוצה להורגו כמו שהיה כשהיו קין והבל והיה מתגאה על י' שמספרה עשרה והיא אות יוד דכתיב וישם ה' לקין אות ושם פרעה יש בו יוד יותר ממספר משה והוא הי' מתגאה אבל היוד היתר היה רמז על עשר מכות שהכהו משה רבינו ע"ה ונתחייב לשלם לו מה שגזלו כל הון ביתו ואדמתו זהו תורף דברי הרב ש"ך והרב מהר"ש אלקבץ ז"ל בס' ברית הלוי כ"י בקיצור וזה רמז עבדי"ם היינו לפרעה נחש במצרי' ערות הארץ ראש הסט"א ויוציאנו ה"א משם וכו' ורמז בר"ת היינו לפרעה במצרי' הבל שבא משה רבינו ע"ה ניצוץ הבל והוציאנו משם בשליחות ה':

ורז"ל במדרש שוחר טוב מזמור יוד. אמרו וז"ל אמר הקדוש ברוך הוא לשבטים אתם מכרתם לאחיכם מתוך מאכל ומשתה שנאמר וישבו לאכל לחם הרי בניכ' נמכרים בשושן מתוך אכילה ושתיה שנאמר והמלך והמן ישבו לשתות אמר ר' יששכר ומה אם יוסף שמחל לאחיו דכתיב לא אתם שלחתם אותי הנה ראה עד היכן מתוקנת להם מי שאינו מוחל לחבירו עאכ"ו אמר ר' חנין אמר הקב"ה לשבטי' אתה אמרתם לעבד נמכר יוסף חייכם אתם קורין בעצמכ' בכל שנה ושנה עבדי' היינו עכ"ל והנה מ"ש דיוסף מחל לאחיו ועד היכן מתוקן להם. כבר אני הדל כתבתי בקונט' פני דוד דף נ"ז ע"א ובקונט' ברית עולם דף פ"א דהשבטים חטאו עם יוסף וחטאו עם ה' ופגמו ביסוד. ויוסף מחל חלקו. ואכתי פש חלק גבוה ולפי גדולת נשמתם כמה לקו בגלות מצרים לדעת כמה מרז"ל וצרת המן ועשרה הרוגי מלוכה:

ומה שאמרו אתם אמרתם לעבד נמכר יוסף וכו' מאמר זה קצת בשינוי הביאו הרשב"ץ ז"ל בפירושו ואני הדל כתבתי בזה בזרוע ימין והוא בפני דוד פי' ההגדה בפסקא זו ואפשר במ"ש רז"ל דיוסף במצרים גדר את הזכרים וכתבו גורי האר"י ז"ל דנח נתגלגל ביוסף ומשה וא"כ משה היה בחי' יוסף וקבל על עצמו עון השבטים כמ"ש הנשיא ז"ל

והבאתיו בפני דוד דף נ"ז. וזה היה סיבת יציאתם ואמרו רז"ל במדבר רבה פ"ג שיצאו ממצרים שהיו גדורים בעריות והיינו משז"ל שם י"ה מעיד עליהם. ונמצא דזכות יוסף הצדיק ע"ה שהפליא לעשות בענין אדונתו ומשם זכו ישראל לגדור עצמם בעריות. ומשה רבינו ע"ה שהיה בחינתו הן הנה סיבה ליצ"מ. וז"ש אתם אמרתם לעבד נמכר יוסף חייכם אתם קורים עבדים היינו כי מהחטא עצמו שמכרו ליוסף משם בא להם התשועה שיוסף סיבה שגדרו עצמם והיה בחינת משה רבינו ע"ה ולכך נגאלו וזה רמז עבדי' היינו ויוציאנו ה"א משם ביד חזקה ותיבות משם ביד חזקה גימט' יוסף משה י"ה כלו' דבזכו' משה יוסף ואשר גדרו עצמן בעריו' לכך הוציאם וז"ש חייכ' אתם קורין עבדים היינו דזה סיב' יצ"מ כדאמרן וא"ש חייכ' אתם קורין עבדים היינו שיוסף היה סיבה ליצ"מ ורמוז בתיבות משם ביד חזקה כמו שאמרנו ודוק:

וכל המרבה לספר ביצ"מ הרי זה משובח. אפשר במ"ש פ"ק דפסחים לעולם ילמד אדם לתלמידו דרך קצרה והקשו הראשונים ממ"ש מפני מה אינם מוסקין בטהרה ואמר מובטח אני בזה שמורה הוראות בישראל ותירץ הרשב"ץ ז"ל בתשובות ח"ג סי' ע"ח משם רבנית אחת דלא אמרו לשון קצרה אלא רב לתלמיד שלא ישתבש בלשון ארוכה אבל התלמיד השואל מן הרב לשון נקי עדיף דהרב לבו רחב ולא יתבלבל בלשון ארוכה ועמ"ש אני הדל בקונט' פתח עינים שם בס"ד וז"ש וכל המרבה בין רב בין תלמיד שמאריך לשון לספ' ביצ"מ הרי זה משובח:

א"נ דאמרינן בעלמא להתחיל בכי טוב משום פתח דבריך יאיר ובהא פליגי רבנן ור' יהושע במאי דכתיב לטהרו או לטמאו דר' יהושע ס"ל דפתח הכתוב בטהרה לטהר ספק כמ"ש בנזיר דף ס"ה ורבנן סברי דכתיב לטהרו משום פתח דבריך יאיר ובזה כתבתי בעניותי בקונט' רוח חיים דרוש ב' דבהא פליגי פ' ע"פ במאי דתנן מתחיל בגנות ומסיים בשבח חד אמר מתחיל בגנות עבדים היינו דס"ל כרבנן דכתיב לטהרו משום פתח דבריך יאיר וא"כ אין לומר מתחיל בגנות מתחילה עע"ז משום פתח דבריך יאיר אלא עבדי' אצטריך כדי לומר ויוציאנו ואידך ס"ל כר' יהושע דלא קפיד על פתח דבריך יאיר ומדכתיב לטהרו ש"מ ספיקו טהור. והכא בגנות מתחילה עע"ז זהת"ד שכתבתי שם. ועתה אפשר לומר דכ"ע אית להו דר' יהושע ומ"ד מתחילה סבר דשאני הכא דכל המרבה לספר ביצ"מ הרי זה משובח כל דייקא אף שיצטרך להתחיל בגנות מתחילה עע"ז: ואפשר לומר דפתח המגיד עבדי' וכדי שלא נסבור דס"ל דאין לו' מתחילה עע"ז משום פתח דבריך יאיר לזה גילה דעתו דאין זה כונתו רק פתח עבדים להשיב תשו'

לשאלות מה נשתנה אמנם לא נמנע משום פתח דבריך יאיר דהא וכל המרבה לספר ביצ"מ הרי זה משובח ולהגדיל הספור יכול לו' מתחילה עע"ז היו ודוק:

מעשה שהיה בבני ברק

פסקה א

מעשה בר' אליעזר וכו'. יש לרמוז דר' אליעזר היה לוי כמו שנראה מהירושלמי פ"ג דסוטה וכמ"ש אני עני בסוף אחורי תרעא ור' יהושע לוי וראב"ע ורבי טרפון כהנים. אם כן הכהנים הם בחסד והלויים בגבורה. ור' עקיבא היה ניצוץ יעקב אע"ה כמ"ש גורי האר"י ז"ל ויעקב אע"ה הוא בת"ת. אם כן השלמים האלו אחוזים בחג"ת והיו מספרים ביצ"מ להמשיך החסדים כל אותו הלילה בדקדוק אותו לשון זכר הלילה ליחד קבה"ו. עד שבאו תלמידיהם בסוד נו"ה. הגיע זמן ק"ש של שחרית ליחד הדודים וא"ש ההי"ב:

וכשתסתכל בראשי תיבות שמות הקדושים האלה ר' אליעזר ור' יהושע וראב"ע ורבי עקיבא ור' טרפון הוא כמספר הויה אדני יחוד קבה"ו ובכונה מכוונ' הנה המלכי' נועדו על דב"ר כבו"ד שמ"ו וכונת' להכניע סט"א כי בני בר"ק גימט' השט"ן ולכן כיונו להגדיל ולהאדיר בשבח יצ"מ ורזין עילאין:

פסקה ב

אמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה וכו' עד שדרשה בן זומא וכו'. יש להעיר דהכתוב אומר למען תזכור את יום צאתך ואח"ך אומר כל ימי חייך לרבות הלילות לדעת בן זומא. והפשוט ידוע ודרך דרש אפשר לומר בזה כי יום צאתך הוא כולל יום ולילה ואתיא זכירה בדבר מופלא מאד כי ליל התקדש חג היתה מאירה כשמש כמ"ש רז"ל בזהר הקדוש ובמדרשי ויום ו שעות כג' ימים כמשז"ל והביאו הרב ברכת שמואל ז"ל נמצא ליל ט"ו ויום ט"ו כיומא אריכתא ועל כן ציונו לזכור ביום ובלילה תדיר יום ולילה של יצ"מ. ויומתק יותר כי ל' יום לפני הפסח בכל לילה ה' ברחמיו מרחם על נפשות ישראל אשר הם ברשות הסט"א ומוציא כל לילה חלק אחד מל' עד כי בליל פסח יצאו כל נפשות ישראל מרשות הסט"א כמו שכתב מז"ה בחס"ל וככה יעשה בכל שנה. ולזכור חסד זה אשר ברוב רחמיו יעשה עמנו כ' למען תזכור את יום צאתך לילו כיומו אשר ממצרים ועד הנה מפליא לעשות וזה טעם לזכור יום ולילה יצ"מ ולהכי דריש בן זומא כל לרבות הלילות:

א"נ אפשר במ"ש הרמ"ק ז"ל משם רבו (הוא מהר"ש בן אלקבץ הלוי זלה"ה) דגאולת מצרים היתה מצד השכינה וכמעט לא נקראת גאולה כי לא נשבתה הקליפה והיתה הגאולה בלילה ומשום הכי אמר משכו ל"ת וקחו עשה עש"ב בס' גרושין סי' ז' ואפשר

דמטעם זה היה סובר ראב"ע להזכיר יצ"מ בלילות לרמוז שהגאולה היתה מצד השכינה בחינת לילה עד שדרשה בן זומא מריבוי כל:

ואפשר לרמוז בזה פ' ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הליל' הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם. ונקדים דהגם דכתבו הרמ"ק ורבו ז"ל דהיה מצד השכינה. מ"מ כבר נודע כי בלילה הזו היה זיווג עליון גדולי גדולים וכן בכל שנה בליל פסח מאירים אורים גדולים כמ"ש הרב האר"י ז"ל. וז"ש ליל שמורים הוא לה' דמצד השכינה בחינת לילה זאת היתה להוציאם מארץ מצרים להוציאם דיקא דכמעט לא נקראת גאולה. אמנם מ"מ הוא הלילה הזה לה' שהיה זיווג עליון וקדוש וכן בכל שנה שמורים לכל בנ"י לדורותם:

ודרך רמז אפשר במ"ש בזהר הקדוש דמיציאת מצרים נמשכו כל הגאולות והיא היתה הכנה עד הגאולה העתידה והיינו דאמרינן בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל. וז"ש ליל בגימט' ע' רומז לגלות בבל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרי. בבל וגם הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לגאולה העתידה. ושמעתי רמז ליל גימט' ע' על ימי שנותנו ע' שנה. ואני רומז באופן זה שמורים הוא לה' שצריך לשמור ימיו לה' כלם בעבודתו. להוציאם מארץ מצרים לצאת מהעה"ז שכלו דאגות מן המצר. הלילה גימט' שמנים ואם בגבורות שמנים לה' שמורים מכל חטא לשם ה' לשם כל ישראל ואפשר לרמת מ"ש פ' כיסוי הדם מה אומנותו של אדם בעה"ז יעשה עצמו אלם יכול אף לד"ת ת"ל צדק תדברון יכול יגיס דעתו ת"ל משרים. וזה רמז ליל שמורים הוא ס"ת אלם. אך לד"ת הוא לה' שהפה לא נברא כי אם להודות לו ולעסוק בתורה. שמרים. קרי ביה משרים כי הם אותיות שוות כמ"ש יכול יגיס דעתו ת"ל שמרים ודוק הטב:

ונחזור לדברי ראב"ע שאמר הרי אני כבן ע' שנה ולא זכיתי שתאמר יצ"מ בלילות וכו' ואפשר דראב"ע אמר זה אחר המעשה דבסמוך אשר היה בחברת ר"א ור' יהושע ור' עקיבא ור' טרפון והיו מספרים ביצ"מ כל אותו הלילה ואין גם אחד שסבר שתאמר י"מ בלילות. וגם תלמידיהם הם אמרו הגיע ק"ש של שחרית כלומר דבק"ש של שחרית דוקא נאמרת פ' ויאמר ולא בק"ש של לילה. ואחר זה אמר ראב"ע הרי אני וכו' עד שדרשה בן זומא וכו' והטעם כי ר"א ור"י ור' עקיבא ור' טרפון ותלמידיהם הסוברין ימי חייך העה"ז כל ימי חייך ימות המשיח. ובן זומא השיג על זה דמסורת בידנו תפסת מועט תפסת ואם כן האי ריבויא דכל נכון לדרוש הלילות טפי מלדרוש כל לרבות ימי המשיח והיה טעמו טעם כעיקר להזכיר יצ"מ בלילות. אך חכמים נחלקו על בן זומא והני רבנן אחריני נינהו

ולא נחלקו בדין הזכרת יצ"מ בלילות דבהא מודו אלא רבנן הללו סברי ימי חייך העה"ז ור"ל העה"ז בין ביום ובין בלילה וכל להביא לימות המשיח ודוק:

כנגד ארבעה בנים

פסקה א

ברוך המקום וכו'. אפשר לומר בסוד הברכה שפירש רבינו האר"י זצ"ל שנמשך שפע ואה"ך יבא שפע אמיתי והדברים עתיקים וז"ש ברוך המקום על תחילת השפע ואח"ך ברוך הוא שנתן תורה לעמו ישראל ובאמצעות התורה זכינו שנתן לנו רשות לברכו. כי בכל פרק שירה לא תמצא שאין גם אחד מברך ברכה בשם ומלכות כשם שניתן רשות לישראל רק שאומרים פסוקים ובתוכם ה' שהוזכר כקצתם ה' וזו מעלה גדולה לישראל שניתן להם רשות לברך בשם ומלכות חכינו לזה באמצעות התורה. וזה אפשר כונת יודיך ה' כל מעשיך וחסידיך יברכוכה הכונה שכל הברואים יודו לשמו ע"ד שמפורש בפרק שירה וזה דוקא הודאה ולא ניתן להם רשות לברך. אבל וחסידיך שהם ישראל שע"י יומשכו החסדים ולז"א וחסידיך הם דוקא יברכוך ברכה שלימה בשם ומלכות:

ועוד מעלה אחרת כי כנגד ד' בנים דברה תורה. והטעם דכתיב ועמך כלם צדיקים וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח. וגם הרשע סופו ליתקן כי נשמה קדושה חלקו וגם הוא מחוטר גזע האתנים מוסדי הארץ אבותנו הקדושים ע"ה זה אפשר לומר דרך אסמכתא:

א"נ אפשר לרמוז ברוך המקום רומז לשכינה ברוך הוא לקב"ה ברוך שנתן תורה לעמו ישראל דכביכול נראה כזקן במתן תורה כמשז"ל. ברוך הוא שנראה כבחור בקי"ס וכמשז"ל אנכי ה' אלהיך אני הוא שנגליתי על הים כבחור ודוק:

פסקה ב

חכם מה הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים וכו'. יש להבין תשובת התורה סוף פ' ואתחנן עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ויתן ה' אותות ומופתים גדולים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותנו ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה'א לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה"א כאשר ציונו. ורבו הדקדוקים במקראי קדש הללו ולא נאריך רק איזה מהם אומרו למען הביא אותנו יתר גם אומרו וצדקה תהיה לנו וכו' נראה לכאורה יתר כי כבר אמר לטוב לנו כל הימים וכו'. גם להבין לטוב לנו לחיותנו. אפשר לומר דרך אסמכתא ונקדים מ"ש פ"ק דבתרא דף ח' רבא אכפייה לרב נתן בר אמי ואפיק מיניה ת' זוזי לצדקה והקשו התוס' דהא אמרינן כל מ"ע שמש"ב

אין ב"ד מוזהרין עליה ותי' ר"י דבצדקה איכא לאו דכתיב לא תאמץ ולא תקפוץ ומשו"ה כופין:

אמור מעתה החכם בחכמתו הוקשה לו וחקר שתי חקירות כוללת ופרטית אמר מר מה העדות וכו' כלומר אני רואה עדות דכופין על מ"ע כגון שאמרו לו עשה סוכה ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו והחקים שצדקה שמתן שכרה בצדה כופין והמשפטים דשאר מ"ע שמש"ב אין כופין. ועוד אעיקרא דדינא פירכא דה' אלהינו הוא הבורא הוא היוצר ומדוע לא נתן תורתו לכל נברא וז"ש אשר ציוה ה"א אתכם דוקא. ויאמר אביו דע כי אנחנו בפרטו' חייבים לשמור מצותיו לפי שהוציאנו ממצרים וז"ש עבדים היינו לפרעה הרשע במצרים ששם נפלו ני' קרי דאדה"ר והיא ערות הארץ. ויוציאנו ממצרים ביד חזקה. ויתן ה' אותות ומופתים ואנחנו חייבים לו וכמשז"ל על פ' הבן יקיר לי אפרים ביוקר הם עומדים לי כמה משפחות של בנים כמה משפחות של ערוב וכו' וזה רמז באומרו ויתן ה' אותות וכו' ואנחנו חייבים אליו ית'. ואותנו הוציא משם כלומר שהיינו נטמעים בעמקי הקליפות והוציאנו מהסט"א למען הביא אותנו לקדושה לתת לנו וכו' ונמצא דביצ"מ ובעבור ארץ ישראל אנחנו חייבים במצותיו משא"כ אומות אחרות. ויצונו ה"א לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה"א לטוב לנו כל הימים כי רמ"ח מ"ע הם סגולו' לידבק בשכינה. לחיותנו כהיום הזה כי שס"ה לאוין להתרחק משס"ה כחות הטומאה כמ"ש מז"ה ז"ל בחס"ל. ועתה יקשה דנמצא דכל מ"ע מתן שכרה בצדן ואין כופין לז"א וצדקה תהיה לנו כי נשמור דע דצדקה ככל המצות דבצדקה איכא לאו וכן בכל מ"ע פירש רש"י ז"ל פ' משפטים ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו לעשות כל מ"ע באזהרה וכבר ידוע דהשמר פן ואל הרי אלו באזהרה וז"ש וצדקה תהיה לנו כי נשמור דאיכא ל"ת בצדקה בפרטות ובכל המצות בכללות. וכשם דמה שאמר לטוב לנו הוא בכללות כן יש לאו בכללות. וצדקה שיש לאו בפרטות דמבטל מש"ב. גם כל מ"ע יש שמירה בכללות דהוא לאו דמבטל מתן שכר בכללות לטוב לנו וכו' וזהו וצדקה תהיה לנו כי נשמור ההשואה שיש ל"ת הא כדאית' והא כדאית'. והיינו לשמור בכללות כאשר ציונו בכללות שאמר לטוב לנו ומעתה נתישבו כל חקירותיו בטוב טעם ודעת ולחכימי' ברמיזא ודוק היטב:

פסקה ג

רשע מהו אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו וכו'. אפשר דהצ"ר שואל דהק"ף לא יתחייבו כי אם הבכורות דמכת בכורות היתה במצרים וניצולו הבכורות של ישראל וז"ש מה העבודה של הק"ף לכם ודוקא הבכורות יהיו חייבים. וכלפי שאמרו דע מה

שתשיב לאפיקורוס אבל אפיקורוס ישראל כל שכן דהוא פקר טפי לזה לא תשיבו לו אלא כמי שאינו משיב לו אלא עם אחר. כה תאמרו לעשו לכם ולא לו ולפי שהוציא עצמו מן הכלל כפר בעיקר דעיקר הק"ף הוא לפר' מע"ז ולהתקדש כמ"ש משכו ידיכם מע"ז וקחו צאן של מצוה אלא שנתינת הדם על המשקוף לעורר רחמיו ורואה את הדם ופסח. וז"ש בעבור זה הק"ף שפירשתי מע"ז ומסרתי עצמי על קדוש ה' בלקיחת הפסח מבעשור עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לו ואלו היה שם לא היה נגאל דלבו יקבוץ און לו הנה מיתתו בחשך כרשעי ישראל וערפל חתולתו:

פסקה ד

תם מהו אומר מה זאת וכו'. לפי תומו שאול שאל דכתבו הפוסקים והמפרשים דהמצה של מצוה זכר ללחמי תודה דארבעה צריכים להודות וסימנם חיים. חולה ים יסורין מדבר וכלהו איתנהו בישראל דיצאו מבית עבדים ונתרפאו חולי הנפש. כי בדם פסח ומילה מסרו עצמם על ק"ה ויקדשו וחיו. ונקרע להם הים והולכי מדברות ויען לחמי תודה היה בהם חמץ ומצה א"כ גם עתה הי"ל להיות לחם חמץ כמו התודה וז"ש מה זאת מכלל דאיכא אחריתי שהוא חמץ ויאמר אביו בחזק יד וכו' ולא היה אפ' להתמהמ' ועל שם שלא הספיק וכו' לזה הוזהרנו שלא לאכול חמץ:

א"נ שאל על האשה שחייבת בכל עניני הלילה הזו ואעיקרא דדינא מה טעם הושוו לאנשים כי האף אמנם יש הקש הלא היא מ"ע שהזמן גרמא וצריך טעם וז"ש מה זאת שהיא נקבה וכל מ"ע שהזמן גרמא נשים פטורות ומ"ט הלילה הזו שוו בשעוריהן האיש והאשה. והשיב בחזק יד לפני הזמן והשכינה השלימה החשבון. ואמרו ברעיא מהימנ' דכל נשי ישראל אחידן בשכינתא ולזה כיון דהגאולה היתה בעבור השכינה חייבות הנשים דאחידן בה. א"נ אפשר על דרך זה במ"ש הרמ"ק משם רבו ז"ל דיציאת מצרים היתה מצד השכינה ולכן לא היתה גאולה כי לא נשבתה הקליפה וכו' ע"ש בס' גרושין סימן ז' באורך. וזה כונת תשובת בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים יציאה לבד ולא גאולה ולא נשבתה הקליפה וז"ש מבית עבדים וכיון שהיתה מצד השכינה לזה נשים חייבות דכלהו נשי אחידן בכ"י:

פסקה ה

ושאינו יודע לשאל את פתח לו. יש לרמוז ר"ת את פתח לו אפל שאם הלך חשכים במקום אפל יעשה אלף לשון לימוד ויליף מדכתיב והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה וכו' דהכתוב אמר והגדת בלי שאלה. ומיירי בבן שאינו יודע לשאל ולהכי תאמר לו בלשון קצרה בעבור זה וכו' ואם אמרו בתלמי' הגון שילמדנו לשון קצרה ק"ו לזה והוא יבין דרך כלל. אמנם בדברים אלו תחת כבודם המבין יבין וימצא ענינים כוללים

יקרים מפנינים:

ואפשר במשז"ל שדין ישראל עם השי"ת כ"י כאשה ובעלה וחקרו הראשונים דשבויה אסורה לכהן. וניחא לן דנעשו בריה חדשה הן במה שמסרו עצמם על ק"ה בקחתם שה לפסח ולקושרו והיתה נפשם פורח' מעליה'. גם במעמד ה"ס אמרו רז"ל דיצא' נשמת' ואח"כ חיו כמ"ש בזהר הקדוש ע"ש וא"כ נעשו בריה חדשה ומותרת ואמרו רז"ל שהלוחו' היו קדושין ואמרו רז"ל על פ' מה זה ועל מה זה אם עברו על הלוחות דכתיב מזה ומזה הם כתובים. וז"ש בעבור זה שהם הלוחות קדושין עשה ה' לי כלומר עשאני בריה חדשה כי בזה אין לערער מצד שבויה שהיא אסורה לכהן וזה סיבה בצאתי ממצרים קודם הזמן דהקדש מפקיע מידי שעבוד כי לא ישבנו כי אם רד"ו שנה כרמוז בס"ת בעבור זה עשה גי' רד"ו ודוק היטב:

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו

פסקה א

מתחילה עע"ז היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו. פי' דאין בעלי חיים נדחין וגם נראה ונדחה היכא שהוא בידו חוזר ונראה וכמו שכתב התוספות בזבחים. והוא בכלל אומרו מתחילה עע"ז היו אבותינו. ועכשיו קרבנו מכלל דמקודם היו נדחים ונתעוררנו לשוב וקרבנו אך צריך התעוררות מקודם ירמז זה במ"ש וקרבנו ולא אמר והקריבנו. אבל בהתעוררות תשובה הבא ליטהר מסייעין אותו וכל שבידו לאו כמחוסר מעשה דמי ובכלל הוא גם אם נראה ונדחה דחוזר ונראה ואפשר לרמוז ועכשיו קרבנו. קרבנו גימט' נחש דמקודם היינו בסט"א נחש עקלתון והוא ברוב רחמיו הוציאנו מהסט"א נחש והביאנו לקדוש' וז"ש קרבנו במקו' כי עד עתה היינו מצד נחש ויט אלינו חסד לגאול נפשנו:

ורבינו מהר"ם אלשי"ך ז"ל פירש בפ' בעבר הנהר ישבו אבותכם מעולם כי הנה יש אבות בבחינת העולם והשתלשלותו שהוא בחינת צאת מחלציו והמשך קיום והמשכת עולם ויש בבחינת נפשותם וז"ש בעבר הנהר ישבו אבותכם אשר הם מעולם כלומר אבות שהיו מבחינת עולם וטבעו והשתלשלותו וכו' ואקח את אביכם שהוא אביכם מפאת הנפש וכו' והאריך בזה:

ויש להרחיב הדברים במ"ש אני הדל בכמה מקומו' משם מז"ה ז"ל דמדור הפלגה ואילך הפריד הקב"ה הנשמות והטהורות נתנם באוצר אחד והבלתי טהורות באוצר אחר וכו' ע"ש וכתבתי אני הדל דהיינו מאי דאמרו בש"ס פ' היה קורא אין קורין אבות אלא לג' דמאברהם שהיה בדור הפלגה ונבררו הנשמות טהורות באוצר בפני עצמו להכי קורין

אבות לג' וז"ש ואקח את אביכם את אברהם שבימיו נבחרו הנשמות הטהורות ואולך אותו בכל ארץ כנען להמשיך עליו תוספות קדושה מקדושת ארץ ישראל וארבה את זרעו כלומר רבוי יתירה הוספתי לי' ואתן לו את יצחק עד"ש ה"א הרבה אתכם ופירש"י הרבה והגדיל והרים אתכם ומעין דוגמא נאמר דה"נ וארבה את זרעו ר"ל והגדלתי ורוממתי זרעו ממעל לחש"ב:

ודע דרש"י ז"ל פירש אהא דאמרו אין קורין אבות אלא לשלשה לאפוקי השבטים. והדין עמו דהרי התם פריך מ"ט אילימא דלא ידעינן אם מראובן קאתינא אם משמעון וכו'. אמנם קושטא דמילתא דמאי דאמרו אין קורין אבות אלא לשלש' הוא מילתא פסיקתא בין למעלה בין למטה שאין קורין אבות לא לאדם ולא לנח ולא לשם וכיוצא וכן אין קורין לשבטים:

ובזה אפשר להבין דקדוק לשון הש"ס דקאמר אבות מ"ט אלימא משום דלא ידעינן אי מראובן קאתינן אי משמעון קאתינן א"ה אמהות נמי וכו' אלא עד הכא חשיבי טפי לא חשיבי. ויש לדקדק דהיכא דקאמר אלימא היינו דיש לו שני צדדין ועל שניה' קשיא ליה דאי לא יקשה בפשיטות כגון הכא לימא אבות מ"ט משום דלא ידעינן אי מראובן וכו' ומדקאמר אלימא הור"ה גבר המקשן דיש לו שני צדדין ובשתים לא עלת' לו ולהכי פריך וזמנין דמפרש השני צדדין או טעמים. והכא דקאמר אלימא משום דלא ידעינן וכו' נראה דהיה לו ישוב אחר ואינו נח לו ואנחנו לא נדע כי לא פורש. ואפשר לומר דהצד האחר הוא דמעיט למעלה מהאבות כגון אדם הראשון נח מתושלח שם ועבר חנוך וכיוצא והטעם דעד דור הפלגה היו כל הנשמות מעורבות ומימי אברהם אע"ה נבררו הנשמות הטהורות באוצר בפני עצמו ומשו"ה אין קורין אבות אלא לשלשה דמהם האירו הנשמות שלנו מאוצר הטוב. אמנם אכתי קשיא ליה דלשון אין קורין אבות אלא לשלשה הוא מילתא פסיקתא ומוכח דבין קודם להם בין אחריהם אין קורין להם אבות וניחזי אנן לשבטים למה אין קורין אי משום דלא ידעינן אי מראובן וכו' א"כ קשיא קושיין א"ה אמהות וכו' והוא הצד השני שרמז באומרו אלימא ולא הוצרך לפרש דבהא קאמר הן נסתר הצד אחר דעל כרחך דמעיט השבטים נמי ואיתא לקושיין ומשני טפי לא חשיבי. ועמ"ש אני הדל בועד לחכמים ח"ב דף ט':

ואנא זעירא בקונט' פתח עינים ח"כ דף מ"א בריש עדיות הרגשתי ממאי דתנן התם שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם ושם הבאתי משם הגאון החסיד מהר"א מקראקא ז"ל בספרו מעשה רקח שנתן טעם עד"ה. וכיוצא הבאתי אני הדל במדבר קדמות בראשו משם הגאון החסיד מהר"ן ז"ל במגלה עמוקות שפירש עד"ה ולעת הלום לפי דבריה'

שנתנו טעם לשמאי והלל עד"ה קשה דבירושלמי פ"ק דר"ה קאמר אבות העולם רבי ישמעאל ור' עקיבא ע"ש והגאון מהר"ר יעבץ ז"ל כ' דאבות העולם מיקרו אבות סתמא לא מיקרו ע"ש:

שוב ראיתי בס' בנין יהושע שנדפס מקרוב פ"א דשמחות ושם הגירסא אין קורין לאבות אבינו אלא לשלשה האבות ולא לאמהות אמנו אלא לד' אמהות וכתב על זה וק' דבמס' דרך ארץ זוטא ספ"א איתא ז' אבות וקחשיב בהדייהו משה ואהרן פנחס דוד וי"ל דהכא מדייק תיבת אבינו עכ"ל. ועמו הסליחה דנראה דהגירסא הזאת שלפנינו היא טעות דהרי בפ"ב דברכות מייתי הש"ס ברייתא זו בנסח אין קורין אבות אלא לג' ואין קורין אמהות אלא לד' ותו לא ונרא' נסחא נכונה וכן ראיתי בס' נחלת יעקב שדחה גירסא דקמן וכתב דגרסינן כמ"ש בש"ס ע"ש ומ"ש הוא נר"ו דלומר אבות אין קפידי' רק דאין לומר אבינו לא נהיר' ואיפכא מסתברא ומה שהק' מדאמרינן במס' דרך ארץ זוטא שבעת אבות לק"מ דכיון דהראשונ' אברהם יצחק ויעקב אע"ה וקחשיב בהדייהו משה ואהרן פנחס דוד קראם אבות לכלם אגב אברהם יצחק ויעקב:

ולפום מאי דאמרן דהסברא נותנת דאין קוראין אבות אלא לשלשה היינו דוקא לומר אבות סתם בדרך כלל אמנם לומר אבינו או אבותינו לית לן בה. א"ש כמה מקומות כגון מאי דתנן בפ' החליל אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם וכו' ותנן פ' ע"פ שפסח המקום על בתי אבותינו וכן שלא הספיק בצקם של אבותינו וכן שמררו את חיי אבותינו. וכן אשר גאלנו וגאל את אבותינו וכיוצא בכמה דוכתי וכתיב אבותינו חטאו ואינם וכתיב חטאנו עם אבותינו וכו' אבותינו במצרים לא השכילו וכו' וכיוצא דאבותינו ניתן ליאמר ואין קפידא וכל הקפידא לומר אבות סתם ובהכי מתישבים כל הני שהבאתי ויותר מהמה:

אחרי כתבי ראיתי להריטב"א בחידושי יבמות על דף מ"ו שכתב וז"ל שכן מצינו באבותינו שמלו וכו' פירש"י וכו' שכן מצינו באמהות פירש"י ז"ל בנשיהם של יוצאי מצרים ויש מקשים דהא קי"ל שאין קורין אמהות אלא ד' כדאתא במ' ברכות ותירצו דההיא בתפלה לומר מרים אמנו ויכבד אמנו עכ"ל. הבט ימין וראה שבמה שאמרו שכן מצינו באבותינו לא הרגיש הרב כלום אבל במה שאמרו שכן מצינו באמהות שם הוקשה לו דאין קורין אמהות אלא ד'. נראה כמו שאמרנו דכי אמר אבותינו אין קפידא רק באומרו אבות או אמהות סתם. אמנם מ"ש דההיא בתפלה לו' מרים וכו' לכאורה היה נראה שיש חיסור לשון או ט"ס דאפשר דצ"ל ותרצו דההיא בפרטות לו' מרים וכו' או אפשר דצ"ל ותרצו דההיא בתפלה א"נ לומר מרים וכו' כצ"ל. אמנם נמצא בלקוטי

רבינו בצלאל ז"ל ליבמות כ"י שכתב וז"ל וא"ת הא אמרי' במ' ברכו' דאין קורין אמהות אלא ד' וי"ל דההיא בתפלה דלא אמרינן מרים או יוכבד אמנו הר"ן ז"ל עכ"ל ומה שאו' שם ביבמות דף מ"ו ע"ב ר' אליעזר יליף מאבות ור' יהושע באבות נמי טבילה וכו' לפי הפשט י"ל דקאי אבריתא דקתני שכן מצינו באבותינו והוא אגב שיטפא ולפי מ"ש הר"ן והריטב"א ניחא הכל ועדיין צריך להתישב בדברי הר"ן והריטב"א ודוק כי קצרתי:

פסקה ג

ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה מחשב את הקץ לעשות וכו'. אפשר דמיירי על הגאולה העתידה מגלות אדום המר והארוך הזה והבטיחנו כמה הבטחות ותחילה וראש אמר לאאע"ה וגם את הגוי אשר יעבודו וכו' וארז"ל וגם על ד' גליות ומזה נמשך כמה הבטחות שהבטיחנו ע"י עבדיו הנביאים והוא שומר וממתין לקיים הבטחתו ולגואלנו כדכתיב לכן יחכה ה' לחננכם וז"ש שהוא מחש"ב את הקץ לברר כל הברורים שזה תכלית הגלות ובמחשבה אתבריר כלא ולז"א שהוא מחש"ב את הקץ האחרון של אדם וזהו את הקץ לעשות רמז לעשו ת' איש הסט"א המה יאבדו ויגאלו ישראל והוא רמוז בקדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו בבית ג' כמו שהגידו להרב הגדול מהר"ר אברהם אב"ד בריסק ז"ל דג' קדוש נגד ג' בתים והאחרון גאולה שלימה וכו' כתיב ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו ותיבת קדוש הם ת' דסטרא אחרא דעשו ודו באמצע כמ"ש כמה פעמים במ"א וזה רמז את הקץ לעשות. והקץ ר"ת קדוש ה' צבאות שהוא רומז לבית ג' שיבנה בב"א. לעשות רמז לעשו ראש הפעור ועמו ת' גונדא דיליה. והיינו לעשות מה שאמר לאברהם אע"ה וגם את הגוי על ד' מלכיות במדובר:

ואני הדל כתבתי בקונט' גאולת עולם דהקב"ה פה אל פה אמר לאברהם אע"ה פירוש ידוע תדע ידוע שאם יזכו יהיה קי"ז שנים השעבוד תדע שאם יעשו עגל צריך להשלים ת' בד' גליות וז"ש לעשות מה שאמר פירוש הדברים לאאע"ה וכו' ע"ש באורך ובזה אפשר לרמוז בפ' כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוציא עמו בששון ברנה את בחיריו הכונה זכר את דבר קדשו היינו מה שביאר ופירש לאאע"ה בסוד שאם יזכו יהיו קי"ז שנים וכו'. ואמרו רז"ל שיצאו ממצרים בזכות שגדרו עצמם מהעריות וז"ש ויוציא עמו ישראל בששון זו מילה כמ"ש פ"ק דמגילה ששמרו אות ברית קדש ועל ישראל ידבר. ברנה את בחיריו רמז לשבט לוי שהוא לגיון של מלך ולא נשתעבדו אך לא היו יכולים לצאת והיו שומרים גאולת ישראל לצאת עמם ולהכי פלגינהו ונקט ברנה כי שבט לוי יחדיו ירננו לשמו יתברך:

וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. אמרו בברכות דף י"ט ע"ב דבר נא באזני העם וישאלו וכו' בבקשה ממך וכו' כדי שלא יאמר אותו צדיק וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. ק' מאי כדי שלא יאמר וכו' אפי' לא יאמר הקב"ה צריך לקיים הבטחתו. וראיתי להגאון מהר"ר שאול ז"ל בס' בנין אריאל דף ל"ג ע"ג שדקדק דהלא בלא"ה היה להם רכוש בביזת הים ופירש במ"ש בשבת פ' כלל גדול כל היכא דבעי למתני כלל אח' שאינו כולל הרבה כזה תנא כלל גדול אבל היכא דלא בעי למתני כלל אח' הקטון ממנו לא תנא כלל גדול ולפ"ז א"ש מ"ש יצאו ברכוש גדול על ביזת הים שהיתה יתיר' וגדולה מביזת מצרים וממילא משמע דאיכא ביזת מצרים ואם לא יטלו שום רכוש בצאתם יאמר ברכוש גדול לא קיים דאף דנטלו ביזת הים לא יתכן לקרותו גדול אא"כ הי"ל גם ביזת מצרים עכ"ד ועדיין יש לדקדק דוקיין מה הלשון אומרת שלא יאמר אותו צדיק וכו' הלא בלא"ה מוכרח לקיים מ"ש ברכוש גדול דמשמע דאיכא גם קטן:

ואפשר במ"ש רבינו האר"י זצ"ל דואחרי כן יצאו ברכוש גדול היינו ני' הקדושה שביררו כל אשר היה נטמע במצרים ערות הארץ ולכן נצטוו לא תוסיפו לראותם וכו'. וכפ"ז כונתו ית' במ"ש רכוש גדול על ני' הק'. ומכלל דאיכא קטן דהיינו ממון של ביזת הים. ונמצא דבביזת הים לבד קיים ה' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ני' הק' וקטן ביזת הים. דלגבי ני' הק' קטן מיקרי. אבל כדי שלא יאמר אאע"ה דלפי הפשט רכוש גדול הוא ממון וזהו ביזת הים וקטן נמי צריך ממון לכך אצטריכא ביזת מצרים שיתקיים כפי הפשט רכוש גדול וקטן בממון גם כן ודוק:

פסקה ז

היא שעמדה לאבותינו ולנו וכו'. אפשר לפרש דמתוך צרה ריוח שהגוים מחשבתם לכלות ישראל לגמרי כמו המן ומכח זה ניצולו ישראל דבגוים מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה ומעלה עליהם כאלו עשו וח"ו כילו ישראל ובזה נתחייבו הם והשר שלהם ומכח שהם חייבים כל כך המה כשלו ונפלו וניצולו ישר' וז"ש היא שעמדה שהיא השכינה כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל שעמדה לאבותינו בזמן הבית ולנו בגלותנו. שלא אחד בלבד שהוא המן הוא שעמד עלינו לכלותינו שהוא דבר מפורסם אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו וחושבים כהמן בזה נתחייבו דמחשבה כמעשה ובזה יוכנעו ויושפלו דגברי קטילי נינהו גם השר שלהם יושפל והקב"ה מצילנו מידם ונמצא דהישועה מתוך הצרה. ומייתי ראיה מלבן שקראו אובד אבי על המחשבה:

ואפשר לרמוז היא שעמדה לאבותינו ס"ת אה"ו רמז שאין השם שלם ואין הכסא שלם

וחסר א' מהכסא וה"ו מהשם ובזה אנו בוטחים שיגאלנו בעבור שמו וכסאו וז"ש לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד שיהיה השם שלם והכסא שלם במהרה בימינו: והנה אם תחשוב ר"ת לא לנו לא לנו כי לשמך (חוץ מתיבת ה') יעלה ק"ע שהוא מספר ס"ת אברהם יצחק ישראל כי הוא ס"ת מק"ל כי זכות אבות עומדת לעד. וזה רמז ויקח לו יעקב מק"ל. וכן ר"ת עומדים עלינו לכלותינו גימט' מקל שם רמז שהם עומדים עלינו לכלותינו ותחון זכות אבות הרמוז בר"ת עומדים עלינו לכלותינו ובזכותם הקב"ה מצילינו מידם. והוא רמז ס"ת אברהם יצחק ישראל כי מתחילה וע"ס זכות אבות תחון עלינו. ורבי' אפרים ז"ל בפי' עה"ת כ"י פ' שמיני כתב קרא משה לאהרן ר"ת מקל בגימט' ניסן כי בניסן נגאלו וכן אברהם יצחק ישראל ס"ת מק"ל עכ"ל. ובפ"ק דר"ה לדעת ר' יהושע בניסן נולדו אבות בפסח נולד יצחק בניסן נגאלו בניסן עתידין ליגאל וראיתי בקונט' כ"י על קלף מתלמידי רבינו יהודה החסיד ז"ל משם רבם דט"ו שנים היו ביחד אבותינו הקדושי' אברהם יצחק ויעקב ולמדו בכל יום ט"ו שעות ביחד לכך יסד דוד ט"ו שיר המעלות ובט"ו ניסן נגאלו זהת"ד בקצור הבאתיו אני עני בריש קונט' מדבר קדמות. ומ"ש שם הדרי בי בקונט' ברית עולם דף צ"ז ע"א ע"ש. וא"כ בניסן נולדו אבות א"כ מניסן מנינן ט"ו שנים שהיו ביחד ואהני למאי דסיים בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל ומה גם כי ניסן בגימט' מק"ל ס"ת אברהם יצחק ישראל כי במעמד שלשתן העמידו העולם ונתקיימו ישראל תדיר. בפסח נולד יצחק. הכי אתמר שם בר"ה בין לר' אליעזר בין לר' יהושע. אבל בתנחומא בסוף פ' פקודי דף קל"א ע"ב (דפוס אמשט') אמרו בא' בניסן נולד יצחק וידוע מאמר רז"ל שאמר הקב"ה לאבות שיתנו אות משמם וידלג קץ מצרים ויצחק נתן שי"ן ולקח צדי"ק ואני הדל כתבתי בפני דוד דף נ"א ע"א עפ"י דברי האר"י ז"ל בפ' יושב בשמים ישחק דרומז לבינה שין שורק' תתלבש בגבורה יצחק לעשות נקמה בגוים זהת"ד ולפ"ז אפשר דבמה שנתרצה יצחק ליתן שין וליקח צ' בזכותו נתגלית בינה ש' ונתלבשה בגבורה לעשות נקמה במצרים וכן בגאולה העתידה כתיב יושב בשמים ישחק כמ"ש רבינו האר"י ז"ל והכל בזכות יצחק אע"ה שנתן ש' וכן בגאולת מצרים כתיב ואר"א גי' יצחק כמ"ש ז"ל ובגאולה העתידה כתיב נחמ"ו נחמ"ו גי' יצחק. וכל ענינים אלו מהאבות ע"ה שנולדו בניסן והיו ט"ו שנה ביחד לומדים ט"ו שעות תורה ויצחק אבינו עליו השלום שנתן ש' ונולד בפסח עביד ומהני כי בניסן שהוא גימט' מקל ס"ת אברהם יצחק ישראל נגאלו בניסן עתידין ליגאל הגאול"ה השלימה ב"ב גי' ן' כי תהיה מן' שערי בינה גם משער הן' כמו שכתוב במ"א:

ארמי אבד אבי

פסקה ב

לגוי גדול ועצום כמ"ש ובני ישראל פרו וכו' במאד מאד. רמז מאד אותיות אדם דשם נבררו ניצוציו ולפי העלות ניצוצי הקדושה היו פרים ורבים שלא כדרך טבע. וזה אפשר רמז הכתוב ויפר את עמו מאוד ויעצמהו מצריו הכונה ויפר את עמו מאד אותיות אדם שהיו ניצוצי אדה"ר שנטמעו במצרים ומהבירור בני ישראל פרו ויעצימהו מסיבת צריו שהיו מענין ומעבידים את ישראל ולפי קושי השעבוד יגדל הבירור ונעשו עצומים והיינו דקאמר המגיד ויהי שם לגוי גדול כמ"ש ובני ישראל וכו' דכונת הכתוב ויהי שם במצרים אשר שם היו ניצוצות אדה"ר ונבררו והן הם באו והיו לאנשים מבני ישראל. ומייתי קרא כמ"ש ובני ישראל וכו' דכתיב מאד ורמז אדם שהיו ניצוצות קרי שלו והיו מעלין אצל השכינה וז"ש ותמלא הארי"ץ אותם הארץ רמז לשכינה שנקראת ארץ. ואפשר דרמז אותם שהיו הניצוצות בקליפה הנקראת מות וע"י אלף הרומז ליחוד עליון ממה שהיו מות בכח אלף שהוא היחוד בזה מות נעשה אות"ם אותיות מות עם א' ואחר זה באין כסדרן וכהלכתן:

פסקה ג

וירד מצרימה אנוס. על ר"ת גימט' קי"ז שם רמז מ"ש בסדר עולם דמשמת לוי עד יצ"מ הי' קי"ז שנים כמ"ש בכמה דוכתי וזה רמוז בר"ת הנז' דכל השעבוד היה קי"ז שנה. ובזה פירשנו בעניותנו שאלת התם דשואל מה זאת שלא נשתעבדתם כי אם קי"ז שנה והשיבו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים בחזק גימט' קי"ז הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים שהיינו נטמעים ח"ו במ"ט שערי טומאה ולכן הוכרח ה' להוציאנו בקי"ז שנים ויותר נראה לפרש דשאל שאלה כוללת כאיש תם וכונתו הלא הקב"ה הבטיח לאאע"ה להוציאנו ומה כל החרדה הזאת בכמה מצות וכמה סימני עבדות וסימני חירות ולכן אומר מה זאת. ויאמר אביו בחזק יד כפשוטו כי לא היינו כדאים והיינו מסוכנים ח"ו ולא ישכנו אלא קי"ז שנה כמספר בחזק. ומי ימלל גבורות מדהרות דהרות שירות למוציא אסירים בכושרות. והשיב לו בקצרה שלא יתבלבל כמ"ש ישנה לתלמידו דרך קצרה שלא יתבלבל כמ"ש הרשב"ץ ז"ל בשם הרבנית כמש"ל ועוד אפשר לרמוז במ"ש וירד מצרימה אנוס על פי אנוס גימטריא קי"ז על פי גימ' קץ שאחר קי"ז שנה היה קץ הגאולה וברוגז רחם יזכור. ויש לרמוז ולהרחיב זה עצמו. וירד מצרימ"ה גימט' שכינה ובעבור זה היה הקץ גאולה אחר קי"ז שנה כמו שרמזנו:

פסקה ו

ורב כמו שנאמר ואעבור עליך וכו'. אפשר לרמז במה שפירשנו בעניותנו זאת לפני' מ"ש המגיד ובמורא גדול זו גילוי שכינה כי הנה רבו כמו רבו ניצוצות הקדושה אשר במצרים מניצוצי אדה"ר בק"ל שנה שפירש מאשתו וכבר היו מעלין אותם בכח השעבוד והעינוי. אמנם אכתי פשו הרבה ניצוצות. וישראל אין יכולים להתעכב כי קדש ישראל נאחז בסבך ירדו לשערים מ"ט שערי סט"א ולזה כביכול היה גלוי שכינה ועלו ניצוצות הנשארים. על דרך שפירשו המקובלים נתן עיניו בו נעשה גל של עצמות: כי הנה אלה רשעים אשר בחייהם קרויים מתים. כלומר דחיותם הוא ניצוץ הקדושה אשר בקרבם כדכתיב ואתה מחיה את כלם יען הרבו לפשוע ורובם ככלם אנשים אשר היו טמאים בסט"א דרגא דמות והוא הרוב לזה אפילו בחייהם ניצוצות הקדושה שבקרבם קרויים מות דרגא דמות כי הוא הרוב. על כן הצדיק דרובו ככלו קדוש ורבו ניצוצי הקדושה אשר בקרבו היה נותן עיניו בו כלומר מצמצם הקדושה שבו. ואז ניצוץ קדוש אשר ברשע שמחי' אותו אז ידלג אותו ניצוץ שברשע ומתחבר עם הקדושה של הצדיק ונשאר הרשע גל של עצמות ועאכ"ו אם יהיה גילוי שכינה דאז ניצוצי הקדושה קמים מעפר הסט"א ומתחברים עם השכינה. וברוב רחמיו כן עשה כביכול ובגלוי שכינה נשלמו להוציא הברורים ונגאלו: וכתבו המקובלים שישראל בצאתם נתקנו ר"ב ניצוצות הקדושה עכ"ד וזה שאמר ויהי שם לגוי גדול עצום ור"ב ובאומרו ור"ב רמז לר"ב ניצוצי הקדושה שביררו וביאר המגיד ורב כמ"ש ואעבור עליך כלומר דמה שנתבררו הר"ב ניצוצות היה בכח גילוי שכינה וז"ש ואעבור עליך דכביכול ירד למצרים ונשלם הבירור ואומר לך בדמיך חיי בניצוצו' הקדוש' שכבר ביררתם וזהו חיי שיצאו מדרגא דמותא ואומר לך בדמיך חיי על הניצוצו' שנתבררו עתה על ידי גילוי שכינה. ונקדים מ"ש אני הדל בספרי זוטא ראש דוד דף ד' ע"ג במש"ה הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וכו' ודקדק הרב הגדול מהרימ"ט מה הלשון אומרת הנה נתתי לכם ואני הדל אמרתי דהכונה כל ניצוצו' הקדושה אשר בדומם וצומח נתונים נתונים המה לכם לברר ני' הק' ללקט אורות להוסיף בכם קדושה עש"ב. והכא בגלות מצרים שהכל היה לברר ני' הקדושה מאדם הראשון אמר רבב"ה גי' רד"ו עם הכולל ר"ל בשני גלות רד"ו כצמח השדה שנתתי לאדה"ר לברר ואמרתי הנה נתתי לכם את כל עשב. כך נתתיך נותן לכם מתנה בשני רבב"ה שנתבררו הניצוצות ויבואו דרך גבר ותפרו ותרבו וא"ש כצמח השדה שנתתי לאדה"ר עצמו נתתיך שתבררו ני' אדה"ר עצמו. וכן הוות לכון ותרבי ותגדלי וא"כ נתקיים ברכוש גדול הם ני' הק' כמ"ש האר"י זצ"ל וגדול מכלל דאיכא קטן רכוש העה"ז ממון וא"כ היה מספיק

ביזת הים אבל כדי שלא יאמר א"א ע"ה ברכוש גדול לא קיים בהם שהפשט הוא רכוש גדול ממון ואיכא קטן ממון לכן היה ביזת מצרים וביזת הים וז"ש אף כי ותרבי ותגדלי מני' הק' שהם רכוש גדול ואיכא קטן ביזת הים עכ"ז ותבאי בעדי עדיים שהם שני ביזות דמצרים והים לעשות נ"ר לאברהם אע"ה.

פסקה ז

וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה. הנה גלות מצרים הפשוט הוא משום גזרת בין הבתרים. וא"כ דין הוא שילקו המצרים דלא אמר ה' שיהיו בארץ מצרים כמ"ש הרמב"ם ז"ל ואין להקשות דא"כ על מי תחול הגזרה כמ"ש הראב"ד ז"ל די"ל דאכ"ע נייחא בר ממצרי' שהיו עבדים ליוסף והחייה אותם ולכן דין הוא שילקו. ועוד דהכבידו עול כבד מאד אשר ה' לא ציוה וחייבים אמנם י"ל דהגלות היה בשביל מכיר' יוסף ולזה נאה למצרים לשעבד' לנקום נקמת אדוניהם המחיה אותם וכפ"ז אינם חייבים ומה שהכבידו עולם הכל לכבוד והיבה יתירה שיש להם עם יוסף ואדרבא להם יאתה מכל אומה ולשון להשתעבד בהם:

ברם יש להכריע בסברות אלו דנראה דהגלות היה לקיים גזרת בין הבתרים דאי משום מכירת יוסף הי"ל להשתעבד שבט לוי ששמעון ולוי היו עיקר בעניני מכירתו. ושבט לוי לא נשתעבדו. גם לא הי"ל לשעבד שבט אפרים ומנשה שהם בני יוסף ולא חטאו ואנו רואים שנשתעבדו אלא מוכח דהגלות היה משום גזרת בין הבתרים. ומה שאמרנו שהם חייבים שלא הי"ל למצרים לשעבדם משום שהם קבלו טובה מיוסף שהחיה אותם והם עבדים לו ואומה אחרת ישעבדום. יש מקום פטור דאנו רואים כי מאת ה' היתה זאת שהמצרים ישעבדו בהם שאנו רואים שהקב"ה רצה שירד יעקב ובניו למצרים והוא אמר לו אל תירא מרדה מצרימה וזה מורה כי רצונו שהגלות יהיה במצרים. גם נראה שהטעם לברר ניצוצי אדה"ר שהיו שם במצרים ערות הארץ לברר והעד על זה שפרו ורבו מאד במצרים כי הניצוצות היו מתבררים ובאים דרך גבר וזהו ריבויים שלא כדרך טבע וגם דרחמנא אמר בארץ לא להם ומתקיים במצרי' שיוסף הצדיק העביר העם לערים ומכל זה יש פיטור למצרים:

אמנם דא היא תברתהון שלא עשו לקיים גזרתו יתברך רק משנאת' וקנאתם ואדרבא עלילותם ותועבותם להתריס נגד ה' כמו שכתב הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל. ועוד אחרת שהכבידו עולם מאד וה' לא ציוה ומשו"ה נתחייבו ולקו וגם על שהן מסרבין לגדול העולמים ולא רצו לשלחם סרב"ת המכוה היא להומם ולאבדם:

ובזה נבא אל הביאור וז"ש וירד מצרימה אנוס על פי הדיבור כי יעקב אע"ה כשאמר

אלכה ואראנו היינו שילך עד סוף תחום א"י ושם ישלח להביא יוסף הצדיק ע"ה ויראנו ימים אחדים ויחזור לביתו לשל' וכמו שביאר הרב עיר וקדיש מהר"ר אליעזר נחמן פואה ז"ל בס' מדרש בחידוש. וה' אמר אליו אל תירא מרדה מצרימה והוכרח לירד למצרים וז"ש וירד מצרימה אנוס על פי הדיבור כי כך רצה ה' שירד למצרים. וא"כ פטורי' המצריים שנטפלו הם לשעבדם כי עין בעין ראו שה' הביאם. ועוד ששם היה השעבוד כי שם נפלו ניצוצות אדה"ר ואות היא על זה אשר ויהי שם לגוי גדול עצום ורב שהיו מבררים הניצוצות והן הן הנשמות בני ישראל הבאים פרו ורבו. ופטורים המצריים שנשתעבדו בהם. ואין לומר שהגלות היה משום מכירת יוסף דהא וירעו אותנו ושבט אפרים ומנשה בכלל שהם בני יוסף ולא חטאו וגם אותנו לאפוקי שבט לוי שלא נשתעבדו ואם היה בשביל מכירת יוסף הי"ל לשבט לוי להשתעבד. אלא ודאי שהוא לקיים גזרת בין הבתרים ומוכח כי כך רצה ד' שיהיה במצרים. אבל בכל זה הם חייבים דלא עשו לקיים גזרת ה' וז"ש וירעו כד"א הבה נתחכמה לו נתחכם למושיען של ישרא' וא"כ ויענונו הם מעצמן ועוד ויתנו עלינו עבודה קשה וה' לא ציוה ונתחייבו בכל:

פסקה יב

ונצעק אל ה' אלהי אבותינו כמו שנאמר ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו ב"י מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. יש לדקדק דהו"ל ויאנחו בני ישראל ויזעקו על העבודה. ותו מן העבודה דכתיב אח"ך יתר ודי במ"ש ותעל שועתם אל האלהים וכבר נודע דכבר אמר ויאנחו בני ישראל מן העבודה ועלה קאמר ותעל וכו'. ואפשר דרז"ל אמרו וימת מלך מצרים שנצטרע והיה שוחט ק"ן תנוקות בבקר וק"ן בערב: וז"ש וימת מלך מצרים שנצטרע והיה שוחט התנוקות. ויאנחו בני ישראל מן העבודה אנחה נושנת תדירית. אך ויזעקו עתה על השחיטה מש' תנוקות ביום. אבל בזה לא ידעו שהתנוקות האלו רשעים גמורים ולא חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא ח"ו ולכך ותעל שועתם מן העבודה דוקא ולא על התנוקות. ובתיבות אל ה' אלהי אבותינו יש לרמוז ר"ת גי' אחד שכיונו ליחוד גמור על דעת האבות:

פסקה יג

וישמע ה' את קולנו כמ"ש וישמע אלהי' את נאקתם ויזכור אלהי' את בריתו את אברה' את יצחק ואת יעקב. אפ' דרך רמז דבתיבת נאקתם רמז ישועת ישרא' נו"ן רמז לן' שערי בינה דמסטרא דיובלא היתה יצ"מ וזה היה בעבור אבותינו שכל ימי שני חייה' תק"ב עבדו את ה' בכל כחם וזהו אותיות אק"ת ואות מ' שרמז לשכינה שהי' עמהם והכל צירוף נאקתם ויזכור אלהי' את בריתו וכו' כי כל חייהם היו עובדי' את ה' עבודה תמה בקדוש' יתירה ודבקות גמור:

א"נ אפשר ונקדים מ"ש בעירובין ריש דף ס"ה אמר רב ששת משום ראב"ע יכולני לפטור את כל העולם כלו מן הדין מיום שחרב בית המקדש ועד עכשיו שנאמר לכן שמעי זאת עניה ושכורת ולא מיין מתיבי שכור מקחו מקח וכו' הרי הוא כפקח לכל דבריו אלא שפטור מן התפלה מאי יכולני לפטור דקאמר נמי מדין תפלה. ובטרם כל נימא ביה מילתא במאי דקאמר מיום שחרב בית המקדש ועד עכשיו ונקדים מ"ש בקמא דף ן' על בתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור גדול ואמר ר' חנינא בן דוסא אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק יכשל בו זרעו ועלתה א"ר אחא ואעפ"כ מת בנו בצמא והקשו התוס' דאיך אמר דבר שנצטער וכו' הרי מת בנו בצמא וע"ש מה שתירצו. אמנה רבינו ישעיה ז"ל הובא בש"מ שם תי' אמרתי דבר שנצטער כלו' השמעתי דבר זה לפני הקב"ה שנצטער וכו' והסכים הקב"ה לדברי שכן דרכו של הקב"ה שמסכים לסברת הצדי' שבדור וכשמת בנו בצמא כבר מת ר' חנינא וכן מצינו בחגיגה שלא היו אומרים דבר במתיבתא דרקיעא משום ר"מ מפני שלמד תורה מאחר עד שאמר רבה בר שילא לאליהו זכור לטוב ר"מ רמון מצא וכו' והסכים הקב"ה לדעתו ואמרו מכאן ואילך משם ר"מ עכ"ל והכי מוכח ממ"ש בדברים רבה פ' עקב מעשה באדם אחד שהיה חופר שיחין לרבים בתו היתה הולכת בדרך ובאתה לעבור בנהר ושטפה באו וא"ל לרבי פנחס כך הגיע לבתו של פ' אמר אי אפשר כיון שהיה עושה רצונו של הקב"ה במים אין הקב"ה מאבד בתו במים מיד נפלה צוחה בעיר באת בתו של פ' אמרו רבותינו כיון שאמר ר' פנחס כך ירד מלאך והעלה אותה עכ"ל. והך עובדא מייתי ליה קצת בשינוי בירושלמי פ"ק דדמאי ופ"ה דשקלים ובגירסתנו כתוב רבי פנחס בן יאיר אך התוס' שם בקמא נראה דהוו גרסי פ"ה דשקלים רבי חנינא ע"ש אמנם בנסחתנו במותב תלתא בדברים רבה ובירוש' בתרי דוכתי הנז' כתוב ר' פנחס ומייתי הך עובדא בכלל עובדי דר' פנחס בן יאיר:

ומלשון דברים רבה הנז' דקתני אמרו רבותנו כיון שאמר ר' פנחס כך ירד מלאך והעלה אותה מוכח כמ"ש רבינו ישעיה דכיון שהצדיק אומר דבר הקב"ה מסכים ולהכי בעובד' ר' של נחוניא חופר שיחין בסוגי' קמא הנז' כשנפלה בתו לבור דהליץ טוב ר' חנינא בן דוסא ואמר דבר שנצטער אותו צדיק יכשל בו זרעו ניצולה הבת היא העולה אבל כשהיה בנו בצמא בו בפרק לא היה ר' חנינא ולא צדיק כמוהו שיליץ טוב ועל כן' מת בנו בצמא. והטעם כי תמיד יש מקטרגים למעלה על האדם ושואלים דין עליו והקב"ה מלך המשפט וכשצדיק אחד בארץ מליץ טוב יסכר פי המקטרגים והקב"ה מרחם בזכות הצדיק שמליץ טוב וכמו שראינו בר"מ פ"ב דחגיגה דלא הוה אמר קב"ה הלכה משמו

מפני שהיו מקטרגים בשמים עליו שלמד מאחר ומשו"ה הגיד הדבר אליהו זכור לטוב לרב' בר שילא כדי שילין טוב עליו וברגע ההוא דאמר רבה בר שילא דר"מ רמון מצא הכריע כמו המליצים טוב על ר"מ ונדחו דברי המקטרגים ומיד אמר קב"ה שמעתא משמיה וכמה דמייתי לה רבינו ישעיה נמי:

והנה רבינו האר"י זצ"ל כתב דראב"ע היה בו ניצוץ נשמת שמואל הנביא ע"ה וז"ש הרי אני כבן שבעים שנה נ"ב שחי שמואל הע"ה ותמניסר דידיה הם ע' ובס' חזיונות למהרח"ו ז"ל כ"י כתב דהגידו להרב ז"ל בחלום דמיום שנחרב בה"מ שמואל הע"ה קבל אבלות ולא רצה לישב במקומו העליון בג"ע והלך למקום אחר פחות הרבה ממקומו משום אבלות על חרבן בה"מ הנה כי כן בכח זה שרצה להצטער שמואל על חרבן בה"מ אמר ראב"ע אשר בקרבו אורב"ו נשמת שמואל הע"ה מיום שחרב בה"מ דשמואל הולך וצוער על חרבן בה"מ ובודאי שמכוין בצער זה לכפרעל ישראל. ועד עכשיו דאני מליץ בעד ישראל ומבטל המקטרגים יכולני לפטור את ישראל מן הדין. אבל אחרי (מותי) אין בי כח כי צריך מליץ הוא יליץ טוב בעה"ז ע"ד שאמרנו בר' חנינא בן דוסא אבל כל זמן שאני בחיים יכולני לפטור את כל העולם מן הדין בכח שמואל הע"ה שקבל זה הצער מפני חרבן בה"מ ויכפר על בני ישראל ובטענת שהם שכורים ועניים. ומ"ש בסוכה דף מ"ה דאמר רשב"י יכולני לפטור את כל העולם מן הדין מיום שנבראתי וכו' ואלמלא יותם בן עוזיהו עמי מן העולם ועד העולם אפשר דההיא ענין אחר דביסורין שסבלו ובזכותם יתכפרו עונות ישראל:

ובמאי דמשני הש"ס מאי יכולני לפטור מדין תפלה הק' הגאון מהר"ר נפתלי כ"ץ ז"ל בס' סמיכת חכמים דהא ראב"ע קאמר יכולני לפטור מן הדין ומוכח דהי' מכל דין שבעולם ועוד דקדק דקדוקים אחרים. ופירש בשם הגאון זקנו ז"ל במ"ש שם בעירובין דף מ"ח ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו דקדוקי עניות ורוח רעה וכו' מאי נפקא מינה למבעי עלייהו רחמי' ונמצא דדקדוק עניות מעבירין האדם ע"ד קונו והוי אנוס. אך סמא בידיה למבעי רחמי והכא איכא בגלות עניות כמ"ש שמעי זאת עניה וא"כ הוי אונס וכ"ת ליבעי רחמי ואינו אונס לז"א ושכורת אתם שכורים ושכור פטו' מתפלה וא"כ לא מצי למבעי רחמי והוי אונס ופטו' מכל דין והיינו דמשני דמדין תפל' כלומ' ולכן פטור מן כל מין דין דהעניות הוי אונס והתקון להתפלל ואנו פטורי' זה ת"ד עש"ב דע דמה שכ' אני הדל בכסא דוד דף קי"ד דיש לדון דהרי כל ישראל מתפללים וכו' כתבתי בעל פה לפי הרשום בזכרוני אך לא זכרתי מה שפירש"י שהכונה פטורי' מדין תפל' בכונה ע"ש ובמהרש"א בחי' אגדות ע"ש:

מעין דוגמא לדרך הרב ז"ל האמור אפשר לפ' וכתב הרב עיון יעקב תרגמה אבל אני עני אומר בסגנון אחר והוא דאמרינן פ"ק דבתרא דאיוב היה רוצה לפטור את כל העול' מן הדין בטענה שהם אנוסים מהיצה"ר והשיבו לו חביריו אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל דאמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין ע"ש אבל עדיין צריכין למודע"י דהיצה"ר מסיתו הס"ת כפול שלא יעסוק בתורה ואינו מניחו ללמוד וכמו שאנו רואים בעינינו כי רבו אינשי דאינם עוסקים בתורה ושולט כהם היצה"ר שלא ילמדו. והתקון לזה להתפלל שיוכל ללמוד בתורה וכמו שהתפלל עתניאל בן קנז שלא ישגבני יצה"ר מלשנות כמ"ש בתמורה וכבר תקון רבנן ברכות והערב נא את דברי תורתך וכולי ונהיה אנחנו וצאצאינו וכולי. והשתא דהשכור פטור להתפלל בכונה א"כ אינו לומד והוא אנוס מהיצה"ר ופטור מן כל דין וז"ש יכול לפטור מדין תפלה וא"כ היצה"ר שולט בו והוא אנוס ופטו' מכל דין: [ובהגהות אבות דר' נתן ובקונטרס רוח חיים דרוש י"א ובמ"א צדדתי בענין זה צדדים אחרים והכי רגילי בעלי הפרושי"ם לפרש ע"פ כל צד מקראי קדש ומאמרי רז"ל גם אני בעניי כושל שבהן כה אעשה והוא דרך אסמכתא וא"ש ההי"ב:]

ובזה אפשר לפרש פ' מיכה סי' ד' ביום ההוא אוספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי ופירשו רז"ל דהכונה שברא היצה"ר וזה א' מהמקראות שלא נתמוטטו רגליהם של ישרא'. והכי פירושו אוספה הצולעה בגלות שהם עניים כי הממון מעמיד האדם על רגליו ולכך אמר הצולעה נכה רגלים שהוא עני בגלות. והנדחה ביד יצה"ר שאונס אותו ומדיחו שלא ילמוד ואם כן הם אנוסים בעניות ויצה"ר והם פטורים מתפלה למבעי רחמי בכונה. ומזה נמשך ואשר הרעותי על היצה"ר דכיון שהם אנוסים בידו ובדקדוקי עניות ופטורים מתפלה פטורים מכל דין ולזה כ"י קאמר ואשר הרעותי:

וזה אפשר פי' הפ' ונצעק אל ה' וכו' וישמע ה' את קולנו דהיה קול בכונה וזאת העול' והטעם וירא את עינינו עניות ממון ועניות תורה שעדיין לא נתנה וכ"ת יתפלל ואת עמלנו הגלות ופטורים להתפלל מדין שכור ואת לחצנו לחץ היצה"ר ואנו אנוסים מהיצה"ר ועכ"ז מתפללים בכונה עתה ולזה וישמע את קולנו וזה הוא במדת רחמים וכן כ' וישמע ה' במדת רחמים את קולנו:

עשר המכות

פסקה ה

אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים. אפשר דאמרו רז"ל דשר מצרים היה קיים עד קריעת ים סוף וזהו הפלא כי הדרך הוא שתחילה לוקה השר ואח"ך

האומה. וז"ש אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצריים בעוד השר קיים והיינו דקאמר במצרים רומז לשר שנק' מצרים כמ"ש והנה מצרים נוסע אחריהם ואמרו רז"ל שר של מצרים:

פסקה יז

ר' יהודה היה נותן בהם סימנים דצך עדש באחב. אפשר שז"ש הכתוב וירא יעקב כי יש שבר במצרים שבר גי' דצך עדש באחב עם הכולל כי ראה ברוח הקדש שעתידין ללקות עשר מכות בעוד השר קיים וז"ש במצרים בעוד השר קיים כמש"ל:

פסקה יח

ר' יוסי הגלילי אומר וכו' אמור מעתה במצרי' לקו עשר מכות ועל הים לקו ן' מכות. אפשר במ"ש רבינו הרמ"ק ז"ל בס' גרושין סי' ז' דיציאת מצרים היתה מצד השכינה ולא נשבתה הקליפה וכו' ע"ש ומוכרח דהגם שהיה מצד השכינה הי' גלוי הבינה כמ"ש בזהר הקדוש שלכך הוזכר ן' פעמים יצ"מ בתורה. ואפשר שזה רמז כי השכינה היא עשירית שכלולה מהכל ולכן לקו עשר מכות. וכנגד גילוי הבינה לקו על הים ן' רמז מ"י שהוא הבינה:

פסקה יט

ור' אליעזר ס"ל במצרי' מ' עשר כל א' כלולה מד' ועל הים ן' כלולות מד' מאתים אפשר לרמוז במ"ש ה' מהר"ש בן אלקבץ ז"ל וה' ש"ך ז"ל דפרעה קין והי' מתגאה על יוד דכתיב וישם ה' לקין אות וכן פרעה גי' שנה יותר עשרה על מספר משה ולכן לקה עשר מכות זה ת"ד ואפשר שלקו עשר מכות כל א' כלולה מד' כנגד ד' אותיות פרעה. ועל הים לקו ן' כנגד בינה שבה ן' שערים כל א' כלולה מארבע כנגד ד' אותיות אהיה שהיא בינה כנודע:

פסקה כ

ור' עקיבא סבר במצרים כל א' כלולה מה' דהגאולה מצד השכינה שהיא ה' תתאה ולכך כל מכה כלולה מה' מכה גימט' אדני שהיא השכינה כל א' כלולה מה' שהיא ה' תתאה. [ועל הים לקו ן' כנגד בינה ה' עילאה כל מכה כלולה מה' כנגד ה' שכינתא תתאה.]

דיינו

פסקה א

כמה מעלות טובות למקום עלינו. אפשר כמ"ש רעיא מהימנא דכל נשי ישראל אחידן בשכינתא. ואמרו רז"ל דבזכות נשים צדקניות נגאלנו ממצרים וזה רמז כמה גימט' אדני שהיא השכינה. מעלות אותיות עלמות שהם נשים שנשפעו בצדקתן מהשכינה ובזכותן יצאנו ממצרים. וגם היו כשרות שלא נמצא בם דופי וכמ"ש רז"ל במדבר רבה פ"ג על פסוק מוציא אסירים בכושרות. ויומתק יותר במ"ש הרמ"ק ז"ל בס' גרושין דיצ"מ היה

מצד השכינה ולזה רמז בתיבת כמה שהוא גימטריא אדני שמצד השכינה שם אדני יצאנו ממצרים והטעם משום עלמות כי ע"י שהפליאו נשים צדקניות במעשיהם הטובים והמופלאים נתרבה השפע בשכינה והיתה יצ"מ. [ויתכן שאמרו נשים צדקניות הגם דהפליאו חסדיהן שלא היו חייבות בכך ובפרט שהי' עול מלכות עליהן שהיו משעבדים המצריים ברשעתן בדור אחרון לנשים והיו פטורות מכבוד בעליהן כשם שנשים פטורות מכבוד אב ואם שרשות בעליהן עליהן כן יש מקום לפוטרן מבעליהן מפני שעבוד המלכות וכמו שפירשנו בעניותנו בדרושים שז"ש בשבר נשים צדקניות שהיו באותו הדור כלומר באותו הדור האחרון שהיו משועבדות לעבודת פרעה והיו פטורות מכבוד בעליהן וא"כ נשים חסדניות מבעי ליה. אמנם אפשר דקאמר צדקניות להורות דנשים כשרות כלם אחוזי בשכינה הנקראת צדק וע"כ נקראו צדקניות מבחינת צדק שהיא השכינה]. ומאחר שיציאת מצרים היה בשכר נשים צדקניות כי אנן בדידן האנשים לא היה לנו זכות לצאת א"כ כמה מעלות טובות למקום עלינו. כי כרב רחמיו ריחם עלינו כי מצדנו לא היינו כדאים כי היינו מוטמעים במ"ט ש"ט כמשז"ל ואלו היינו שוהים עוד רגע ח"ו נכנסים היינו בן' ש"ט ולא היה עוד תקומה. ולכן במדת רחמיו בקש טצדקי להוציאנו בשכר נשים צדקניות ודילג את הקץ למלאת שני גלותם בקושי השעבוד או בריבוי עם או ביתר טענות לפני ולפנים משוה"ד והכל מצד רחמיו ובזכות אבות ונשים צדקניות. וא"כ סגי ומסגי עיקר היציא' היא נפלאת. ומהיכא תיתי שמלבד היציאה עוד יפליא חסדי חסדים לקיים כל אשר הבטיח לאברהם אע"ה בדקדוק גדול ולהוסיף כהנה וכהנה מאחר דאעיקרא עיקר היציאה היא רח"ם רחמתי"ם כדבר האמור והיינו דקאמר אלו הוציאנו ולא עשה בהם שפטים דיינו ואחריה רעותיה מובאות כמה מעלות בקנה אחד עולות נורא תהלות ויתכן עוד לפרש:

פסקה ב

אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו. בדרך אפשר כמ"ש בזהר חדש פ' וישב דבשביל מכירת יוסף היה גלו' מצרים [האמת אגיד דעלה במחשבתי ענין אחד אשר לא שערנוהו בקונטרוסינו על כל דבר פס"ח והוא שיש לחקור כמה חקירות. האחת דלפי מ"ש רבינו האר"י זצ"ל דגלות מצרים לברר ני' הק' שנפלו במצרים מאדה"ר וז"ש כי גר יהיה זרע"ך וכהנה וכהנה רמזים כגון ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ני' הק' ולזה נצטוו לא תוסיפו לראותם כי לא נשאר ני' הק' וכיוצא. והרי בזהר חדש קרי בחיל דהיה בעבור מכירת יוסף. וזאת שנית דאם הוא בעבור מכירת יוסף מדוע לא נשתעבדו שבט לוי דהוא ושמעון היו עיקר ענין יוסף. ועוד בה שלישיה אמאי נשתעבדו שבט בנימין

ושבט אפרים ומנשה דליתנהו במכירת יוסף. ואת רב"ע מאמרם ז"ל שיצחק אבינו ע"ה נתן אות שי"ן מישחק ולקח אות צדי"ק לקצר גלותם והיו צריכים לנכות רד"ו מת' ולישב ק"ץ בגלות ותהי להיפך דישבו רדו ונגרע קץ וחמ"ש את אר"ש דקרא בהדיא כתיב ומושב ב"י אשר ישבו בארץ מצרים ת"ל שנה וזה מוכיח דהיה בעבור גזירת בין הבתרים. ועצ"ם הששי דאם לא היו עשו העגל לא היה עוד גלות כמשז"ל חירות ממ"ה חירות מש"מ וכפי מ"ד שהיה בשביל מכירת יוסף א"כ גזרת בין הבתרים לא נתקיימה כלל. ועוד יש לחקור כי השב"ע השבי"ע דבשלמא אם גלות מצרים בשביל גזירת בין הבתרים ניחא דיעקב אבינו ע"ה היה בגלות מצרים וסבל צער לצאת מא"י וירד מצרימה אנוס על פי הדיבור ונח נפשיה שם מאחר שהוא עיקר זרע אברהם ואמרו ראוי היה יעקב אע"ה לירד בשלשלאות של ברזל כי הוא אדה"ר וכו' אבל אי הוא משום מכירת יוסף מה יש לו ליעקב אבינו ע"ה לכל הצער הגדול הזה:

ולישב כל האמור אפשר לומר כי הנה זרע אברהם נתחייבו בגזירת בין הבתרים ואח"כ נתחייבו השבטים גלות על מכירת יוסף הם וזרעם והקב"ה ברוב רחמיו כי רחום הוא ריחם עליהם שיהא גלות מצרים עולה לכאן ולכאן לקיים גזירת בין הבתרים ובשביל מכירת יוסף דגזרת בין הבתרים מידי הוא טעמא לברר ני' הק' שנפלו מאדה"ר הא כיון דמשתעבדים בשביל מכירת יוסף ממילא נפקא ני' הקדושה מארץ חם. ונמצא דעושים שניהם בבת א' מקיימים גזרת בין הבתרים ולוקים על מכירת יוסף. והנה כי כן בעבור יצחק שנתן ש' ולקח צ' נתכפרו רד"ו שנה של גלות ונשארו ק"ץ שנה אלו בשביל גזרת בין הבתרים, אמנם באשר על מכירת יוסף חייבים גלות רד"ו שנה כמו שביאר בזהר חדש לכן הגם כי משום גזרת בין הבתרים הגיע זמנם בקץ שנה לכבוד יצחק אע"ה. לא יצאו כי משום מכירת יוסף חייבים רד"ו שנה לכן השלימו רד"ו שנה ומכלל הק"ץ של גזרת בין הבתרים ויצאו ברד"ו. ובזה נתיישבו כל החקירות דעיקר גלות מצרים בעבור גזרת בין הבתרים והוא יעלה גם כן בעבור מכירת יוסף ולכן שבט לוי לגיון של מלך לא נשתעבדו ואהניא להו גם בעבור מכירת יוסף דהקדש מפקיע מידי שעבוד. ומנשה ואפרים ובנימין נשתעבדו משום גזרת בין הבתרים. והגם דבק"ץ שנים כבר נשלמת גלות מצרים מ"מ כיון דמעיקרא זה דביטול שאר השנים היה משום חינא וחסדא וכבר הוי מיהו נשארו גם בנימין מנשה ואפרים עד מנין רד"ו:

ועל פי זה יש לרמוז בכמה מקראי קדש לא עת האסף רק את זה אומר דבזה יש לרמוז בפ' יחזקאל סי' י"ז ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך בהשלים הק"ץ שנים כי נשלם גזרת בין הבתרים ויצאו ני' הק' וז"ש רבבה כצמח השדה נתתיך שהוא לברר ני' הק'

ותרבי ותגדלי שנתבררו ני' הק' ועלו למקומם ובאו דרך גבר ואחר זה תשלום העבדות בעבור מכירת יוסף ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים בהשלים רד"ו ובזה יש לרמוז בפ' אחרים:] וכשבאו למרה קטרגה מדה"ד דהי"ל להיות שבע על חטאתם דישבו כ"ב שנים לכל שבט על שצערוהו דכ"ב שנים לא ראה אביו וכ"ב פעמים עשרה הם ר"ך הסר עשרה על שנפטרו השבטים שם והיו רד"ו בגלות ומדה"ד היה רוצה שישתעבדו ז' זמנין כמנין זה וא"ל הקב"ה שישמרו שבת והיא תכפר דשביעאה ההוא צדיקא בה אחיד וכדאי לכפרה ע"ש באורך וכפ"ז דגלות מצרים היה בעבור מכירת יוסף ולא משום גזרת בין הבתרים לא היה צריך לקיים אשר הבטיח הקב"ה לאברהם אע"ה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כי גלות מצרים היה בעבור מכירת יוסף וז"ש אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו דמ"ש וגם את הגוי אשר יעבודו לא אמר על גלות זה ותסגי היציאה בעצמה והא תו למה לי:

פסקה ג

אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם דיינו. כי הנה הכתוב אומר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ויש מקום לומר כי וגם אתא לרבות לעשות שפטים באלהיהם וזהו אם גלות מצרים היה בעבור גזרת בין הבתרים אך אם גלות מצרים בחטא מכירת יוסף א"כ נאמר כי וגם אתא לרבויי גלות מצרים שהוא בעבור מכירת יוסף שיתקיים שהמצריים יהיה להם עשר מכות. ומעתה אין ריבוי לעשות שפטים באלהיהם וז"ש אלו עשה בהם שפטים כי וגם הרבה גלות מצרים ולא עשה באלהיהם דליכא רבוי לזה דיינו:

פסקה ד

אלו עשה באלהיהם ולא הרג בכוריהם דיינו. פירוש דאם נאמר דאיכא תרי רבויי דכתיב וגם את הגוי דגם ריבוי אחד ואת רבוי שני. ואע"ג דקי"ל אין רבוי אחר רבוי אלא למעט כתבו התוס' ביומא דהיינו דוקא כי ליכא לרבות וכן כי איכא תרי מיעוטי דהוי לרבות היינו כי ליכא למעט: ובהא ניחא דדרשינן במנחות מן הבקר מן הבהמה מן הצאן כלם למעט וכן אמרו זאת תורת העולה היא העולה ג' מיעוטין וכיוצא בדוכתי אחריני וה"ה נימא הכא דכתוב תרי רבויי וגם את ריבוי אחד לרבות גלות מצרים הגם דהוי על מכירת יוסף. וריבוי שני לעשות משפט באלהיהם. אכתי אלו עשה באלהיהם ולא הרג בכוריהם דיינו דזהו דרשת דן אנכי במכת בכורות וא"צ לקיים במצרים גם הדרשה דדן אנכי:

פסקה ה

אלו הרג בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דיינו. כי הנה מ"ש ואחרי כן יצאו ברכוש גדול פירש רבינו האר"י ז"ל שיבררו ניצוצי הקדושה כמש"ה וינצלו את מצרים עשאוה

כמצולה שאין בה דגים וא"כ אף שהרג בכוריהם וקיים דרשת דן אנכי אלו לא נתן ממונם דמ"ש רכוש גדול הוא על ניצוצי הקדושה דיינו:

פסקה ו

אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים דיינו. כי הנה אמרו רז"ל הים ראה וינוס ראה ארונו של יוסף וא"כ גם שבמדת רחמיו נתן לנו ממונם ורצה לקיים רכוש גדול מכלל דאיכא קטן והוא הממון עכ"ז לא היה לו לקרוע את הים בזכות יוסף מאחר כי גלות מצרים בחטא יוסף ומדה"ד שישבו שבע על חטאת' ח"ו לא היה לו לקרוע הים כי הם חטאו עם יוסף ותיסגי שיצאנו מהגלות:

פסקה ז

אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה דיינו. אפשר במשז"ל דבשכר ויבקע עצי עולה אברהם אע"ה נקרע הים ובזה פירש הרב עיר וקדיש מהר"ר גבריאל איספיראנסה ז"ל מש"ה לגוזר ים סוף לגזרים כלומר לגוזר ים סוף בעבור גזרים של אברהם אע"ה ולפ"ז לא נקרע הים בשביל יוסף אלא בשביל אאע"ה. לז"א הא והא איתא דנקרע הים בשביל אע"ה, אבל עדיין היה טיט ורפש ולא היו יכולים לעבור בתוכו בחרבה אבל בשביל זכות יוסף ע"ה הצדיק הים ראה וינוס וכיון שנס הים היה חרבה. וז"ש אלו קרע לנו את הים בזכות אברהם אע"ה ולא העבירנו בתוכו בחרבה ולא היה נס בשביל יוסף הצדיק ע"ה דיינו:

פסקה טז

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו. מונה והולך ט"ו מעלות כנגד ט"ו שיר המעלות וכמו שכתבו המפרשים. ואמרו תלמידי רבינו יהודה החסיד ז"ל בשם רבם כי ט"ו שנים עמדו ביחד אבות העולם ובזכות ט"ו שנים הללו שלמדו תורה והיו דבקים בו יתברך נתקיים העולם וכמש"ל בפסקת היא שעמדה לאבותינו ולנו ע"ש באורך. ואפשר דבזכותם ריחם ה' על ישראל ועשה להם ט"ו מעלות הללו וכבר כתבו שכנגדן יסד דוד ט"ו שיר המעלות כמ"ש בשמם לעיל שם. ואפשר שהקב"ה זיכה אותם לאבות שילמדו יחד ט"ו שנים כי הם היו ענוים מאד ושם י"ה עזרם ומגינם של ענוים כמ"ש ז"ל: ועאכ"ו לאבות העולם ולכן זכו להיות במעמד שלשתן ט"ו שנים כמספר שם י"ה:

פסח מצה ומרור

פסקה א

רבן גמליאל היה אומר כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור. אפשר לרמוז בהקדמה שכתבנו בכמה דוכתי דבגזרת בין הבתרים

נתן את הארץ על תנאי גלות ת' שנה ובמילה נתן את הארץ על תנאי שיקבלו אלהותו וביצ"מ קיימו שטר המילה וקבלו אלהותו ופקע הגלות כדעת רש"י והרי"ף בשתי שטרות וכו' אך בעגל תפס ה' השיטה כהרא"ש ודעמיה דשתי השטרות קיימין. ואפשר כי הלא מראש רמז הקב"ה שיאכלו פסח מצה ומרור במעמד שלשתן להזהירם ולהודיעם שהיה פסח לשון דילוג משני הגלות כי מתנת הארץ יש בה שתי שטרות א' קבלת אלהותו והוא רמז מצה שרומזת לשכינה להדבק בה ולקבל אלהותו יתברך. והב' מרור תנאי הגלות. ועתה שנדבקו בשכינה לקבל אלהותו ורצו בשטר המילה פסח שדלגו על הגלות. ואתי מצה ומפיק ממרור. אבל הן בעון כשעשו העגל אז הפירוש פסח אף שדילגו על ת' שנה ויצאו ממצרים הם חייבים בשתי השטרות מצה קבלת אלהותו ומרור הגלות ואם נחזור בתשובה ייתי ויפסח על שאר הגלות. ולכן צריך לזכור במותב תלתא פסח מצה ומרור כי רמוז הכל בהם. ואפשר שזהו כונת נסח קדושת מוסף הוא יושיענו ויגאלנו שנית וכו' הן גאלתי אתכם אחרית כראשית להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם. הכונה יושיענו ויגאלנו שנית ותהיה הגאולה אחרונה כראשונה דגאולת מצרים היתה על תנאי קבלת אלהותו לבד בלי גלות לולי שנעשה העגל ובגאולה העתידה תהיה אחרית כראשית להיות לכם לאלהים קבלת אלהותו לבד בלי שיעבוד כלל אני ה'. גימט' פ"ז אות יתר על אלהים שהוא גי' פ"ו וא' יותר הוא רחמים כמ"ש הרב ש"ך עה"ת:

פסקה ד

מצה זו שאנו אוכלים על שום מה ע"ש שלא הספיק וכו'. אפשר כמ"ש המפרשים דמצה היא כמו לחמי תודה שהיה מביא הניצול מאותם ד' שצריכים להודות וכל הד' איתנהו ביוצאי מצרים וע"ז קאמר מצה זו שאנו אוכלים על שום מה דאי אמרת כמו לחמי תודה הרי בלחמי תודה איכא חמץ והלילה הזו כלו מצה. והשיב על שום שלא הספיק כלומר שפיר מצית אמרת דהוי כמו לחמי תודה אך בחלקו"ת דהכא ליכא חמץ מטעמא אחרינא זכר למה שלא הספיק וכו' ולעולם אימא דהוי משום הודאה להודות לשם ה' מעין לחמי תודה:

פסקה ז

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים וכו'. פי' שיעשה הכנה בלבו ותתלהב נפשו כאלו הוא יצא ממצרים שנפשנו היתה בעמקי שערי טומאה וכפסע בינינו ליכנס ח"ו בן ש"ט והקב"ה גאל נפשנו והאיר אורים גדולים בשמים ממעל להכניע הסט"א. וברב רחמיו בכל שנה ושנה יאירו בליל פסח כליל התקדש חג בצאת ישראל ממצרים ויתעורר מאד בשמחת העולמות עליונים למעלה המאירים ומזהירים מאד:

ואפשר לרמוז כי ר"ת בכל דור ודור חייב אדם גימטריא אהי' שהוא בבינה דמסטרא דיובלא נפקו ישראל ממצרים ובגאולה העתידה במהרה בימינו תהי' מן' שערי בינה: לכן צריך להראות את עצמו וכו' ובזה יעורר הרחמים לגאולה העתידה במהרה בימינו כדכתיב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ן' פלאות כמ"ש במקומות אחרים בס"ד:

שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' וכו'. ר"ת ביום ההוא לאמר הוא הבל שהיה משה רבינו ע"ה דבזכותו יצאנו ממצרים וכמשז"ל אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם וזה שאמר בעבור ז"ה שרומז למשה רבינו כמו שכתב פ' התכלת דכתיב זה משה האיש. ור"ת זה עשה ה' גימטרי' פ"ז שהוא אות יתר על אלהים כמ"ש הרב ש"ך ז"ל ובזה נגאלו שהוא גימטריא אני ה' וז"ש וזה לך האות וכו' עיין שם:

חצי הלל

פסקה ב

לפיכך אנחנו חייבים וכו'. אפשר לפיכך גימטריא קס"א עם הכולל שהוא בבינה ומסטרא דיובלא היתה יציאת מצרים ולכך הוזכר ן' פעמים יציאת מצרים בתורה כמ"ש בזהר הקדוש: להודות להלל לשבח לפאר ר"ת הלל שבח פאר גימטריא שכינה. לרומם להדר ולקלס ר"ת רומם הדר קלס גימטריא אלהים דיודין עם ה' אותיות. ואלהים דיודין גימטריא ברחמים שהוא גי' הויה בחילוף א"ת ב"ש. וששה למדין שבתיבות להודות להלל וכו' עם וי"ו ולקלס גי' מקום: כלפי מ"ש כמה מעלות טובות למקום עלינו:

פסקה ג

הללויה הללו עבדי ה'. בזהר הקדוש אמרו דעבדי ה' הם הקמים בחצות לילה וברכתם ברכה וז"ש הללו עבדי ה' הלומדים בחצות. הללו את שם ה' שהם שושביני דמטרוניתא: יהי שם ה' מבורך דברכתא דילהון ברכתא. ובקונט' גאולת עולם פירשתי בעניותי על הענוים ע"ש באורך ויש להוסיף כמ"ש בס' ארץ החיים דשם י"ה הוא בעזרתו של העניו. וזאת לפנים קיימתיו אני הדל מסברא דכיון דהגאוה פוגם בשם י"ה ודאי מרובה מדת טובה דשם יה הוא מגן ומושיע לעניו וז"ש הללויה לשבח לשם יה בורא העה"ז והעוה"ב שהעה"ז נברא באות ה' והעה"ב ביו"ד כמשז"ל: ואמר הללו עבדי ה' שהם הענוים לשם יה' שהוא בעזרתם:

מקימי מעפר דל. אפשר שמוציא נשמה קדושה מהקלים ואמר מקימי ביוד דבמחשבה אתבריר כולא מאשפות דמקעקע כל הבירה כמו שכתב הרמ"ע וזה שאמר מאשפות רבות:

ברך

שפוך חמתך

פסקה ב

שפוך חמתך אל. ר"ת עם הכולל גימט' עמלק ע'. כי ע' רומז לעשו כמשז"ל על יכרסמנה חזיר מיער ע' תלויה רמז לעשו. ואותיות הנשארות גימט' עמלקי וא"ש רמז אשר רמזנו שהוא גימט' עמלק ע'. גם שפוך מלא הגם שכתב חסר הנה נדרש מלא על דרך שכתב האר"י זצ"ל כי צפונה עולה רל"ב ובפסוק הוא צפונה חסר וכן נרמוז שפוך גימטריא תו כמ"ש תו תמות. וז"ש שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך וס"ת גימט' לא"ש. כמ"ש והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וכו':

הלל

מסיימים את ההלל

פסקה ב

לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד. אפשר לשמך שהיא השכינה תן כבוד שכביכול יקים אותה כמ"ש בזהר הקדוש לא תוסיף קום מעצמה אלא הוא יקים אותה כמ"ש אקים את סוכת דוד וז"ש תן כבוד להקים אותה כביכול ואז כביכול יקרא גדול כמ"ש בזהר הקדוש על פ' גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו אימתי אקרי גדול כשהוא בעיר אלהינו וזה הכפל לא לנו ה' אלא בעבור השכינה לא לנו אלא בשבילו יתברך כביכול דאז נקרא גדול ומהולל ופירש כי לשמך תן כבוד על השכינה הנקראת שם ואמר ברמז על חסדך ועל אמיתך רמז חסדך התפשטות החסדים אמיתך על ת"ת ואז נקרא גדול ומהולל ועמ"ש בזהר הקדוש פ' אחרי דף ס"ט ע"א:

ישראל בטח בה' עזרם ומגינם הוא. אפשר שמדבר על הגלו' המר והארוך הזה כי העיקר לקרב הגאולה הוא שיהיה אחדות כי בעבור שנאת חנם נחרב הבית ואיך יתכן שיבנה כשיש שנאת חנם ולז"א ישראל בטח בה' לשון יחיד שכל ישראל נהיה לאחדים ואז עזרם ומגינם הוא לגאול אותנו כי שנאת חנם מעכב. וגבי ישראל אפשר לרמוז עזרם ומגינם הו"א שאין השם שלם ואין הכסא שלם ובעבור זה תהיה הגאולה וז"ש עזרם ומגינם הו"א ר"ל הו' מהשם והא' מהכסא. בית אהרן שהם שופטי ישראל כדכתיב יורו משפטיך ליעקב והטעם כמ"ש המקובלים דהלכה כבית הלל מטעם שהם במדת חסד ולכן הם ענותנים וכן הכהנים שהם מדת חסד הן הן שופטים בארץ. בטחו בה' כמש"ה

והיה ה' עם השופט יראי ה' אלו הגרים כמשז"ל בטחו בה' אע"ג דמדתם תחת כנפי השכינה מ"מ בטחו בה' מדת ת"ת:

פסקה ג

אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני כי הטה אזני לי ובימי אקרא. אפשר לפרש דה"פ אני אוהב שישמע ה' כשאני לומד וגם כשאני מתחנן ויהיו בעיניו יתברך התחנונים כלימוד. וכבר אמרו רז"ל שאמר דוד הע"ה שיהא חשוב לפניו אמירת מזמוריו כנגעים ואהלות כמ"ש בריש מדרש שוחר טוב. וז"ש כי ישמע ה' את קולי היינו תלמוד תורה ע"ד הקול קול יעקב שנאמר על ת"ת. וגם תחנוני בחדא מחתא. כי הטה אזנו לי כשהתפללתי יהיו לרצון אמרי פי כמ"ש שם בשוחר טוב. ובימי אקרא אפשר דאקרא לשון זיווג ויחוד כמו שפי' הרמ"ע ז"ל בכתוב אחד. וז"ש ובימי בכל ימי אקרא שאני מכוון ליחדו ולזווגו כביכול ואמר אפפוני חבלי מות וכו' דבכל צרותיו היה אומר מזמורים כמ"ש לדוד בברחו מפני שאול במערה וכיוצא וכמ"ש בזוהר הקדוש וז"ש צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא שם רומז לשכינה כלומר הגם שהייתי בצרותי תמיד אני מכוין ובשם ה' דהיינו קב"ה ושכינתיה אקרא איחד. ומאחר שכן כי כל מעיני בך אנא ה' מדת הרחמים מלטה נפשי:

שומר פתאים ה' דלותי ולי יהושיע. אפשר במשרז"ל שאמר דוד שלמה ברא השטות והעכביש והפרעושים ובשלשתן ניצול מהמות. השטות כשהי' אצל אכיש מלך גת והעכביש כשנטמן במערה מפני שאול והעכביש עשה תכף מחיצה כמו כתל במערה וניצול. והפרעוש כשעבר מתחת רגלי שאול. ואח"ך שאול השפיל רגליו והיה דוד הע"ה נמסר בידו לולי הפרעוש שנשכו וזקף רגליו. וזה רמז שומר פתאים ה' כמוהו לפי רוב הענו' אמר על עצמו שהיה פתי לפקפק על מה שברא ה'. ואח"כ דלותי באתי בסכנה. ולי יהושיע בג' דברים שאמרתי שאינם נצרכים בזה הושיעני:

פסקה ד

מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי. אפשר להסמיך מ"ש המפרשים בכונת כי ראיתי בבניו לי מלך שכביכול ר"ל עלי מלך דהקב"ה גוזר גזירה והצדיק מבטלה ובזה פירש הרב מהר"ב ברזילי ז"ל פ' לי דבר צור ישראל וכו' כמ"ש במ"א באורך. והכא דוד הע"ה מפני המורא והכבוד רוצה להודות על זה אך מטמין ברמ"ז כי הוא יודע תעלומת לב. וז"ש מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי על שאמר לי מלך ור"ל עלי מלך. היש פה להודות על כל הטובה והמעלה זו לפי רוב הענוה ובמקום שמצינו וכו'. כו"ס גי' אלהים ישועות יתמתקו הדינין ובשם ה' אקרא לשון זיווג ר"ל ובשם מלכות, הוי"ה ת"ת, אקרא איחד ואזווג כמ"ש הרמ"ע ז"ל בפ' ויקרא וכו' כנודע:

א"נ במ"ש הר"ב ש"ך דהמואביות עד בעז היו אסורות ולא הותרו אלא בשביל דוד הע"ה וז"ש מה אשיב לה' כל תגמולוהי להתיר המואביות עלי דעד בועז היו אסורות ויתר הכתובים כתבתי בעניותי בשמחת הרגל בס"ד:

פסקה ה

הללו את ה' כל גוים וכו'. אפשר במ"ש רז"ל דע"י שישראל מפוזרים בכמה ארצות יש לנו קיום דהמלך אשר קצת ישראל בארצו ביודעו שיש ישראל בכמה מלכיות מתבייש להרגם דלא לקרו מלכותא קטיעה. וזה חסד ג"כ להם דה' היה נוקם נקמתם וגמירי דלא כליא שבט"א וז"ש הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו שפזרנו ועי"ז אנו מתקיימים ונמשך טובה להם שהיו לוקים ואמת ה' לעולם הללו יה שאמר דלא כליא שבטא וכתיב לא מאסתים וכו':

פסקה ו

דחה דחיתני לנפול וה' עזרני עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. אפשר במ"ש רז"ל וה' הוא ובית דינו וכתב הרב ש"ך ז"ל עה"ת כי ביצ"מ נתמתק אלהים באחד יותר ונעשה אני ה' גימט' פ"ז. גם העניו כתבו ז"ל דשם י"ה שומרו. וז"ש כאלו מדבר לסט"א דחה דחיתני כמה דחיות. אך וה' הוא ובית דינו אפי' מדה"ד עזרני שנתמתק מדה"ד שם אלהים בא' יותר גימט' אני ה' כמספר עז"י. וגם וזמרת י"ה שמגן בעדי שם י"ה שאני עניו. ועי"ז ויהי לי לישועה:

ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל. אפשר לרמוז ימין ה' גימט' קול כי על ידי התורה באה הגאולה כמשז"ל ע"פ גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם. כי ע"י התורה מתגברים החסדים והרחמים הרמוזים בימין ה'. ואז עשה אותיות שעה שהיא השכינה דבגאולה יש לה ב' שלישי אור דהם גימט' כדכד כמספר חו"ל כמ"ש הרמ"פ ז"ל במאורי אור ערך כדכ"ד:

פסקה ז

אודך כי עניתני ותהי לי לישועה. אפשר במשז"ל פ"ק דברכות יסורין ממרקין עונותיו של אדם. גם אמרו רז"ל שהצרה עצמה ממנה ומאליה תהיה התשועה וז"ש הכתוב עת צרה היא ליעקב וממנה יושע פי' וממנה מהצרה עצמה ימשך הישועה וז"ש וממכותיך ארפאך ממכותיך עצמם משם תעלה ארוכה ומרפא וז"ש אודך כי עניתני שהבא' עלי יסורין ואני מודה על היסורין כי הם מזבח כפרה ותהי לי לישועה העינוי עצמו היה לי לישועה. ומעין דוגמא אבן מאסו הבונים בת שבע שהיו אומרים שבאתי על אשת איש היתה לראש פנה שממנה יצא שלמה והוא בנה בית מנוחה להורות שנתכפר לי העון והיא מותרת לי דאין קטיגור נעשה סניגור מאת ה' היתה זאת שנזדמנה לי בת שבע שאם היתה אשה אחרת אוי מה היה לי שהקב"ה אמר מנסיבא לך בדבר שבערוה וברחמיו

הרבים היה הנסיון בב"ש שהיא בת זוגי ולא שמש בה אוריה. וז"ש מאת ה' היתה זאת ולא אשת איש אחרת היא נפלאת בעינינו והוא פלא. א"נ אפשר היתה לראש פנה שהיא גלגול חוה מאת ה' היתה זאת כי חוה מעשה ידיו יתברך כי אני לצל"ע נכון צלע דייקא חוה שנבראת מהצלע וכמו שכתבנו בעניותנו במקום אחר בס"ד:

ויתכן לומר מה שאמרנו בהרחבה קצת בסגנון אחר במ"ש גדולה תשובה שזדונות נעשות כזכיות אם היא מאהבה וא"כ נמצא שהעונות עצמם שעשה עזר ומגן לבעל תשובה וז"ש אודך כי עניתני אני מודה על היסורין שהבאת וזו תשובה שלימה ובזה העונות נהפכו לזכיות ותהי לי לישועה שהעון עצמו הוא לי לישועה שנעשה זכות וזהו ועת צרה היא ליעקב וממנה מהצרה שבאה על עון בתשובה ממנה יושע שנעשית זכיות מהעונות וז"ש וממכותיך ארפאך והרי הוא כמבוא"ר. ואפשר לרמוז ממנה מהשכינה שתתחבר עם דודה בכח חכמה וש"ע נהורין וזה רמז יושע יוד חכמה לו' ת"ת ש"ע נהורין ויתרבה השפע והיא תשועת ישראל:

מזמורי הודיה

פסקה א

הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. אפשר במה שאז"ל דמדתו יתברך להטיב וזה צע"ר השמים כאשר יעשו מעשים למנוע השפע ועוצר רח"ם וכשהם טובים ומשפיע החסד והרחמים יש לו נחת רוח כביכול ומלבד שאנו חייבים להודות על חסדיו עוד אנו מודים על שהוא חפץ ורוצה להטיב וזהו רצונו. וז"ש הודו לה' כי טוב אנו מודים על טובתו שרצונו להטיב וגם כי לעולם חסדו:

א"נ כי טוב שאינו דן על שם סופו אם עתיד לחטוא אלא באשר הוא שם וזה מצד טוביותו כי לעולם חסדו שהוא רואה אם עתידים לעשות חסד הוא מטיב ומציל ויש לרמוז דר"ת כי טוב כי לעולם חסדו בגימט' פ"ז כמספר אני ה' ובזה הית' גאולת מצרים כמ"ש הרב ש"ך ז"ל:

לעושה נפלאות גדולות לבדו. אמרו רז"ל שהוא עושה לנו נסים ונפלאות ואין אנו מרגישים וזהו לבדו ואפשר דמשו"ה קרי להו גדולות כי כשהאדם מרגיש בצרה ואח"ך נעשה לו נס הגם שבסוף שמח על הנס. מ"מ בתחילה נצטער על הצרה: אבל כשאינו מרגיש לא בצרה ולא בנס לאלו קרי גדולות כי לא ידע מהצרה וניצול ברחמיו כי רבו:

לעושה אורים גדולים וכו' את השמש וכו' את הירח וכו' למכה מצרים בבכוריהם כל"ח. אפשר במשז"ל דהירח קטרגה אי אפשר לשני מלכי' שישתמשו בכתר אחד וא"ל לכי ומעטי את עצמך והשמש שתק ונשאר בגדולתו לפי שהקב"ה אוהב הענוה. וז"ש

לעושה אורים גדולים כי בראם שוים בגדולה ואח"ך את השמש וכו' ואת הירח וכו' לפי שקטרגה וכו' וזה טעם למכה מצרים הוא השר שהיה שר ראשון מע' אומות וגם הבכורות הנשפעים ממזל טלה היו מתגאים והוכו מכה גדולה כי לעולם חסדו:

ויוצא ישראל מתוכם כל"ח ביד חזקה ובזרוע נטויה כל"ח. אפשר במ"ש קמאי דמתרחיש להו ניסא משום דמסרי נפשייהו על קדושת ה'. וישראל במצרים היו גוי מקרב גוי מה אלו עע"ז וכו' ועכ"ז הפליא לעשות נסים גדולים ככל צדקותיו. וז"ש ויוצא ישראל מתוכם דייקא גוי מקרב גוי דהיו עע"ז ועכ"ז ביד חזקה ובזרוע נטויה כל"ח וזהו חסד גדול שיעשה נסים אף שעע"ז ולא מסרי נפשייהו ואינם ראויים לנסים ודוק ומאשר הכה למצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה שהם המכו' וזה נמשך שהגם שהמרו על ים בים סוף ומדה"ד נותנת שיקבעו ח"ו כדי שלא יהיה חלול ה' שיאמרו שבעבורם הכה למצרים והם רשעים לכך ניצולו וכמ"ש מהר"א קובו ז"ל לדרכו והבאותיו בפני דוד פי' ההגדה וא"צ לכל ההקדמות של הרב הנ' רק בפשיטות כמ"ש. וז"ש לגוזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו דהגם דגלוי לפניו שימרו ויתחייבו ומעיקרא לא הי"ל להכו' למצרים זה מחסדו להכותם ואח"ך שלא יהיה חילול ה' היה קי"ס וזהו כי לעולם חסדו:

שבשפלנו זכר לנו וכו'. לפי פשוטו אפשר לפרש שבשפלנו מתורה ומצות זכר לנו שאנחנו מחומר קורצנו וכמש"ה זכור כי עפר אנחנו ואנוסים ביד יצרנו והגלות מעביר על דעת קונו ודומה לשכור שפטור מדין תפלה ופטור מהכל כמ"ש הרב סמיכת חכמים כי לעולם חסדו לצדק בריותיו ובזה ויפרקנו מצרינו מסיבת צרינו שכל כוונתם להרע לנו ומוסיפים בעלילות ברשע כי לעולם חסדו להטות עלינו חסד מכל מקום ובכל הזמנים נותן לחם לכל בשר בין ראוי בין אינו ראוי כי לעולם חסדו על בריותיו:

ובפסחים דף קי"ח אמר ר"א קשים מזונותיו של אדם כקי"ס דכ' נותן לחם לכל בשר וסמוך ליה לגוזר ים סוף לגזרים והקשה מהרש"א בח"א דהאיכא טובא בינייהו ובב"ר פרשה ק' אמרו ואומר לגוזר י"ס לגזרים. ומ"מ אינו מתישב דיש חלוקות הרבה בינתים. ואפשר במשז"ל בני חיי ומזוני במזלא תליין ופי' בזוהר הקדוש ורבינו האר"י ז"ל דתלוי במזל עליון בא"א וידוע דקי"ס נעשית מכח דאתגלי עתיקא כמ"ש בזהר הקדוש: ולזה דומה המזונות לקי"ס דשאר החלוקו' אינם בבחינה זו. אבל מזוני דתליין במזלא דמיה"ם בם לקי"ס דתלי בעתיקא ולמד שהם קשים כמו שהיה קי"ס ודו"ק:

פסקה ב

נשמת כל חי תברך וכו'. אפשר דישראל דיש להם נשמה והם צדיקים כמש"ה ועמך כלם צדיקים וז"ש כל חי דרומז ליסוד. הם יש להם רשות לברך ברכה בפה ומלכות והיינו

דקאמר נשמת כל חי תברך את שמך: והשאר אף שישמרו ז' מצות בני נח והם חסידי א"ה לא יש להם רשות לברך אלא לפאר זכרו וז"ש ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו מן העולם ועד עולם אתה אל שהוא חסד ותמיד מנהיג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים: **ואפשר** להסמיך מ"ש בספרי דהגם דכתיב לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה אמר הקב"ה אל אנכי ולא איש וז"ש ומעולם ועד העולם אתה אל. ומה"ט ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע ולא שייך גביה לא יוכל וכו' ולכן גואל ומושיע בהוה וכו' אין לנו מלך עוזר וכו' בהוה כמ"ש התוס' בחולין דף מ"ט ממ"ש מסייע כהני ולא סייע כהני למדנו שהוא מסייע תדיר ע"ש וכן מלך עוזר וסומך תדיר בהוה:

פסקה ד

שועת עניים אתה תשמע צעקת הדל תקשיב ותושיע. אפשר במ"ש בזהר הקדוש כי צעקת העניי' כביכול הוא חפץ לשמוע וחביב עליו יתברך ואומר למלאכים הניחו כי אני רוצה לשמעם. וז"ש שועת עניים אתה דייקא תשמע צעקת הדל המתפלל על הקהל והוא דל ולב נשבר תקשיב ותושיע וכמ"ש בפרקא דחסודי ירד ר"ע ונענה מפני שהוא מעביר על מדותיו. וכתוב רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהלה אפשר בה' במ"ש בזהר ואתם הדבקים בה' הוא דבקות גמור בה' ממש וז"ש רננו צדיקים בה' כדכתיב ואתם הדבקי' בה' והוא מעלה גדולה לישרים שהם ענוים כי הם מרכבה כ"י לשכינה וז"ש נאוה תהלה:

בפי ישרים תתרומם וכו'. הנה פה רומז למ': שפה גימט' שכינה: לשון גימט' שכינה עם הכול' וכבר כתבנו בעניותינו במ"א תוכחות מוסר למדבר דברים אסורים כי ח"ו הוא מזלזל בבחינת קול ודיבור. ועוד בפה וגם שפה לשון שכל א' גימטריא שכינה ויש לרמוז אגב כי מי שהוא שפל מתקן שפה פה לשון שהוא ר"ת שפל דכל א' הוא בחי' שכינה. והעניו מרכבה לשכינה. גם שפל גי' קדוש כי ע"י שהוא מרכבה לשכינה היא כאלו בקרבו קדוש וזהו ובקרב קדושים תתהלל שהוא מיחד קב"ה ושכינתיה הרמוז בתיבת תתהלל ת"ת תפארת הלל גימטריא אדני ומיחדם תתהל"ל וזה רמז בה' תתהל"ל נפשי הוא ברב רחמיו יחננו ויברכנו מן הברכה העליונה מקור **חיים**.